
Nr. 36-37
חוברת לו״לז.
שנה שניה.
הדור
יוצא אחת בשבוע
על ידי דוד פרישמאנן.
Hadôr – Das Jahrhundert

תכן:

מחיר „הדור" ברוסיה:
לשנה 8 רובל, לחצי שנה 4 ר׳, לרבע שנה 2 ר׳
לחדש 75 ק׳.
מהיר „הדור" בחו״ל:
באשכנז: לשנה 17,50 מרק, לחצי שנה 8,75 מרק,
לרבע שנה 4,50 מרק.
באוסטריה: לשנה 20 קר׳, לחצי שנה 10 קר׳,
לרבע שנה 5 קר׳.
בצרפת: לשנה 21 פר׳, לחצי שנה $10^1/_2$ פר׳, לרבע
שנה $5^1/_2$ פר׳.
באנגליה: לשנה 17,50 שילינג, לחצי שנה 8,75
שילינג, לרבע שנה 4,50 שילינג.
החותמים ברוסיה ובשאר ארצות (הוץ מאשכנז ואוסטריה) יפנו
בחתימתם ובהזמנותיהם עפ״י האדריסה של הרידקציה
והאדמיניסטרציה של „הדור".
Д. Фришману, Варшава Порожняя 5.
D. Frischmann, Warschau, Próżna 5.
החותמים באשכנז ואוסטריה יפנו אל מר י. פישר בקרקוי
J. Fischer, Buchdruckerei, Krakau, Grodgsse 62.
מחיר כל חוברת: 20 קאפ׳. 40 העל׳.
בעד חילוף האדריסה: 40 העל׳, 20 קאפ.
מחיר מודעות: בעד כל שורה קטנה פטיט: 20 העל׳. 10 קאפ׳.
בעניני הרידקציה לפנות ע״פ האדריסה:
Д. Фришману, Варшава, Порожняя 5,
D. Frischmann, Warschau, Próżna 5.

הדור

„הדור" לשנת 1905!

„הדור" עושה חדשה לשנה החדשה: תחת אשר יצא עד עתה אחת לשבוע, יצא מעתה אחת לשני שבועות, ותחת אשר היה מחירו 8 רובל יהיה מחירו מעתה רק 4 רובל לשנה.

בשימנו לב אל ההתאוננות אשר התאוננו מכל העברים על יוקר המחיר של „הדור", שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו, ובראותנו כי דבר זה עוצר בעד התפשטותו ועל ידי זה סובל „הדור" גם בהתפתחותו הרוחנית ובתכונתו הפנימית ובסדוריו ונורר אחריו לרגלי כל זה גם חוסר־דיוק ביציאתו, — לכן אמרנו כי יותר טוב נעשה אם נגביל את שיעורו ונקטין את מחירו. ובלבד שנוכל ע״י לשכלל את איכותו ולעשותו שוה לכל חותם. הן סוף סוף לא כמות הגליונות הוא העיקר ורוב העתונים הספרותיים אצל המתוקנים שבהם יוצאים אחת לשני שבועות.

„הדור" ישתדל להיות העתון הספרותי החשוב של קהל הקוראים העברי במובן היותר טוב של המלים האלה.

„הדור" בחוברותיו אשר תצאנה מעתה בדיוק, אחת בט״ו לחדש ואחת בל׳ לחודש, ישתדל, וגם תהיה עתה היכולת בידו לקיים את הבטחותיו, לתת לקוראיו חומר מיופה ומבחר מן המבחר.

בשנה הבאה יתן „הדור" לקוראיו דברים חשובים מאת מנדלי מוכר־ספרים, ביאליק, ד״ר קצנלסון, ד״ר קנטור, נאמברג ועוד ועוד. — לאלה המתאוננים כי העורך בעצמו המעיט בשנה שעברה להשתתף ב„הדור" בעבודתו הספרותית נוכל להודיע, כי מעתה יבואו ב„הדור" מאמרי העורך בסדר קבוע כמעט בכל חוברת וחוברת.

(החותמים שכבר חתמו על „הדור" בצורתו הישנה או שמגיע להם מכסף חתימתם של השנה שעברה, יקבלו את החוברות של השנה החדשה לפי השיעור המגיע להם).

כמו כן נגשת מערכת „הדור" להוצאת ספר שנתי בשם „הדור" אך ורק בשביל החותמי „הדור" ואשר מחירו בשבילם יהיה 1 רובל עם המשלוח.

המחיר ברוסיה:

לרבע שנה 1 רובל, לחצי שנה 2 רובל, לשלשת רבעי שנה 3 רובל ולשנה 4 רובל עם המשלוח. ובערך זה לכל שאר הארצות. הרוצים גם בספר השנתי של „הדור" מוסיפים 1 רובל.

האדריסה לכל עניני האדמיניסטרציה והרידקציה של „הדור":

Д. ФРИШМАНУ, Варшава, Порожная 5.

D. FRISCHMANN, Warschau, Prózna 5.

הגדול והמנהיג.

בזמן שבית־המקדש היה קים, וגם אחרי כן, היו בקרב האומה הישראלית שלשה מעמדות: כהנים, לוים וישראלים. המעמד הרביעי לא זכה עוד לבוא בחשבון בימים ההם, ועל כן לא רק לא עמד על הק־בן, כי אם היה בעצמו קרבן תמיד, העשוי לריח ניחוח, אשה לא לאדני, כי אם לראשי העם ולקציני בית ישראל. החברה החדשה בזמננו מודה בעל כרחה — אם לא תמיד, הנה לכל־הפחות לפרקים קרובים — כי אי אפשר עוד לכפור במציאות המעמד הרביעי. ולא זו בלבד, אלא אף זו: היא חושבת, כי גם המעמד החמישי כבר נולד ובא לעולם והוא משמיע את קולו פה ושם כמכריז על בואו. קרוב הדבר, כי המעמד האח־ון נולד רק בדמיונם של בני המעמדות הגבוהים, מפלצת הוא בידיהם, כדי להטיל בו אימה על נביאי המעמד הרביעי ולומר להם: מתימרים אתם לגאול את העולם על ידי גאולת המעמד הרביעי ואינכם יודעים, כי האויב ספון מאחריכם ובידו להט החרב המתהפכת, להחריב את גן־העדן התחתון,

אשר אתם שיאפים לטעת ולשום בו את בני האדם. יהיה איך שיהיה; מנקודת ההשקפה האיקונומית והסוציאלית נמצאים בחברתנו על כל פנים ארבעה מעמדות ודאי.

אבל שלשת המעמדות, אשר בהם אדבר הפעם, הנם ממין אחר לגמרי. לא בני־חלוף הם כמו אלו הקודמים, אלא היו, הוים ואולי גם יהיו בכל החברות האנושיות אשר היו, הוים ויהיו, וכנראה רק יחד עמהן יעברו מן העולם. אלה המעמדות הרוחנים, אשר הבדל יבדילו את בני־האדם: ההמון, המנהיגים והגדולים. אנשי המעבר, העומדים בין המעמדות האלה, נבלעים סוף סוף באלו ולכלל מעמד מיוחד לא יבואו.

ההמון יוצר את המנהיגים ומחוללם, כמו באוב יקסם ויעלה אותם בשעה שיש לו צורך בהם. המנהיגים הם מן הממהרים לבוא. אינם נותנים את ההמון לחכות אליהם; אף כי בני־אדם הללו לא עשו מעודם את הענוה לא עטרה לראשם, אף לא עקב לסנדלם, בכל זאת ענוים הם בנידון זה, ענוים יותר מן האיש משה, אשר היה עניו מכל האדם על פני האדמה.

צורך ההמון — זהו אפוא החוק אשר עליו מיוסדת התגלות המנהיגים; אבל הוא אינו החוק אשר על פיו יתגלו הגדולים. אלו אינם נכנסים בגדר החוק הזה והחקים האחרים; אנשים יוצאים מן הכלל הם, מכלל כל האנושיות, או יותר נכון: אינם אנשים בכלל, אלא שייכים אל אלו שעליהם יאמר: „לית דין בר־נש!". אלהים, בני־אלהים, נביאים, בני־אדם עליונים — כאלה וכאלה יקבם פי האדם. הגדולים הנם בעלי שמות רבים, יען כי השם, אשר יאות להם, לא נמצא עדיין. השם יאחר תמיד לבוא. כל חית־השדה וכל עוף־השמים נוצרו זה כבר ואכלו ושתו ופרו ורבו, אבל בשמות טרם יקראו. אז בא האדם, האחרון במעשה בראשית, ויקרא שמות לכל הבהמה ולעוף־השמים ולכל חית־השדה.

הגדולים יבואו וילכו להם, ואדם אין אשר ידע ואשר יגיד: מדוע באו או הלכו עתה ולא קודם לזה או אחרי כן? אדם אין אשר ידע ואשר יגיד: מי ברא אותם או אם נבראו בכלל? האם לא קרוב הדבר, כי הם בעצמם הבוראים והיוצרים, סבה ותולדה בבת אחת? האדם יודע את החקים, השוררים בעולם האנאורגני והאורגני, הוא לפעמים המחוקק בעצמו בעולם הזה: פה הוא המושל. אבל מהיכן ילמוד לדעת את חקת הגדולים, אשר לא יכנעו מפני ממשלת האדם ומפני כל ממשלה אחרת?

הקוים הכי נכבדים בנשמת ההמון ובנשמת מנהיגיו הם ממין אחד: החפץ למשול ולהכנע, להכנע ולמשול. ההכנעה והממשלה תואמות הן, מתלכדות ואינן מתפרדות, אף כי לכאורה אינן אלא שני הפכים, אש ומים. הקוים האלה בולטים יותר בנשמת המנהיגים ונראים יותר לעין. אין בין שתי הנשמות הללו אלא הבדל כמותי, אבל בשום אופן לא איכותי, אף כי יש אשר ההבדל הזה יתרומם במדה ידועה למדרגת הבדל איכותי.

לא כן נשמת הגדולים. היא נבדלת הבדל עקרי ואיכותי מן הנשמות האחרות. היש את נפש הגדול להכנע, לשמוע בקול אחרים? לא. הגדול איננו רוצה בדבר הזה, — ובאמת מי הוא זה ואי זה הוא אשר ימלאנו לבבו להכניע את הגדול תחתיו ולצות עליו? או אולי חפץ הוא למשול, לכבוש דבר מה? בשום אופן לא. הממשלה היא מנקודת ההשקפה המוסרית — מדה רעה, מנקודת ההשקפה האיסטטית — מום

מנונה; אבל הגדול הוא מוסרי ואיסטטים במדה גדולה מאד. ההמון נטל אך קב אחד מעשרת הקבים של מוסר ואסתיטיקה, אש־ ירדו לעולם. המנהינים לא חננו במתות-אלהים אלה או רק במשהו; תשעה קבים נטלו הגדולים.

ההמון ומנהיגיו רוצים ויכולים לסקל את המסלה מאבני הנגף וצירי־המכשול, לפנות את הדרך, להכחיד את האויבים ולהחריב את קניניהם. המלאכה הזאת נעשית על ידי המנהינים בעזרתו האקטיבית או הפסיבית של ההמון. אבל הגדול הוא בונה, איננו מחריב אלא על ידי יצירה חדשה, על ידי בנין חדש. יצירותיו החדשות מבטלות את הישנות וממלאות את מקומן. ניטשע לא היה מטעם זה מן הגדולים, יען כי כח יצירתי היה חלש. הוא היה אומן, הוא היה פילוסוף, אבל אזלת ידו ליצור יצירה של אנינות משוכללה או שיטה פילוסופית שלמה. הוא היה מחריב באומנות ובפילוסופיה, מבקר, מבטל, נורף את הביבין, מנקה את הא־וות האכניות של האנושיות. הוא היה בעקרו מנהיג ההמון, ואפילו בשעה אשר חרף את ההמון וינדפהו. ככה יעשו המנהיגים תמיד וכה משפטם כל הימים: הם מחרפים ומנרפים, מנדפים ומחרפים את ההמון, אבל אין איש אשר יאמין להם; הכל יודעים כי תלוים הם בהמון וממנו הם מקבלים השפעה, ואם לא ילך זה אחריהם, מוכרחים הם ללכת לאבדון וכל תקנה אין להם. ניטשע הלך לאבדון, יען כי ההמון אחר מעט לביא אליו — רק מעט אחר ההמון לבוא, והוא לא יכל נשוא את הדבר הזה! — ההיה זה אותו הגדול אשר אליו חכינו, אליו התפללנו?! אחרי ברוך שפינוזה פגר ההמון ללכת עד המאה התשע עשרה. אבל ברוך שפינוזה לא התמרמר על ככה, יען כי ניצוצים רבים מנשמת הגדול בערו בנשמה הרכה, מוכת-השחפת של הרושם הרם והעמוק הזה.

המנהינים המה עושים תמיד, אחת היא אם מעשיהם רעים או טובים. העשיה היא שורש נשמתם, היא אצורה בדמם. מוכרחים הם לעכור את העולם ברעש, בשאון והמולה, באופן אחר אי אפשר להם. אבל הגדולים — יש אשר יבואו וילכו להם, מבלי אשר יצרו דבר, מבלי אשר עשו דבר. לעתים קרובות מאד הם הם אלו שאינם עושים בכלל. אבל האמת הדבר, כי הגדולים לא יעשו כל רושם על האנושות בשעה שלא יצרו ולא עשו דבר? מספקני. העדר העשיה כשהיא לעצמה בסביבה אשר כל עסקה בעשיה, הרי היא במדה ידועה דבר שפעולתו ככירת-הערך. התגלות היסוד המתנגד בחברה מונוטונית אפילו בשעה שז׳ לוענת לו או — מה שהוא רע ביותר — בשעה שהיא עוברת עליו בשתיקה ומתיחסת אליו בשויון-נפש גמור, גם זו כבר עושה רושם במדה ידועה ונותנת פירות.

הגדול הוא תמיד עניו וצנוע, המנהיג — רק לפעמים רחוקות מאד. משה איננו חפץ ללכת אל פרעה ולהוציא את עמו בני ישראל ממצרים, הוא איננו איש־דברים, כבד־פה וכבד־לשון, רמה העבודה הגדולה הזאת ונשגבה ממני. לא כן אהרן: הוא כל יכול, אל זקני ישראל דבר ידבר, גם אל פרעה יטיף, את האותות עשה יעשה לעיני העם וגם את האלהים אשר ילך לפניהם ידיו תפעלנה — לו רק ירצה העם ויקהל עליו. גם ירמיהו בן חלקיהו לא ידע דבר, נער הנהו: ההיה חנניה בן עזור איש-דברים, או כביר הוא מירמיהו לימים? לא, אבל לעומת זה היצפה יתרה מצויה בו, כי על כן יקח את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישברהו וירמיהו יחריש ולא יענה דבר וילך לדרכו.

המנהיג איננו אוהב את ההמון, יען כי הוא ירא אותו יותר מדי, ירא הוא אותו עת ידבר אליו חלקות ועת יקללהו קללות נמרצות. החלקות והקללות — רק אמצעים שונים הם בידיו, אשר למטרה אחת כוננו: למשוך את לב ההמון אחריו. אבל מדוע מוטלת אימת ההמון על המנהיג? — המנהיג אי אפשר לו בלי זה, יען כי מי ידע ומי יחוש יותר ממנו את רפיון ההמון, רפיון אשר בו יצטיין על פני כל העם? יודע הוא, כי ההמון בנקל בורא אליליו ובנקל מחריבם! אבל ההמון הוא תנאי החיים של המנהיג.

לא כן הגדול. הוא איננו ירא את ההמון, יען כי דבר לא ידרוש מאת ההמון או מאת האחרים, כי על כן גם בחלקות לא ישית וגם קלל לא יקלל. הגדול אוהב את ההמון, כאשר יאהב האח הבכור את אחיו הקטן ממני, יודע הוא את רפיון ההמון, את המומים אשר בנשמתו ובכל זאת — או אולי מפני זאת — חמלה רבה חומל הוא על ההמון ואהבת עולם אוהבהו. הגדול הוא קודם כל אוהב גדול וחומל גדול, — יען כי סיבל גדול הוא, סובל הוא את מכאוב כל איש ואיש בפרט ואת מכאוב כל העולם כלו בכלל.

אבל הרב הוא מספר הגדולים בקרב האנושיות. או רק גדול אחד היה? הכבר בא הגדול או עוד בא יבא. וכל אלה, אשר חשבנום גדולים, רק קרני־אורה היו, אשר השליכה שמש רחוקה ומתקרבת עלינו? או אולי כלנו יחד הננו המון, מנהיגים וגדולים בבת אחת ורק במדות שונות? — מה נדע ומה נבין מכל הדברים הסתומים והחתומים האלה? אנחנו יודעים רק זאת, כי המנהיג הוא אליל הרגע, בן חלוף, אבל הגדול — הוא חי־העולמים, בן הנצח.

בר־טביה.

בִּגְבוּלוֹת לִיטָא.

ציורי־דרך.

ב. *)

בְּתוֹךְ הַדְּמָמָה.

ועיר זפרון קבלתני בסבר פנים יפות — בשתיקה של בקר רענן, בדממת כלה מתנמנמת... אמנם הטעני חשבוני קצת, לא קויתי כי בבואי לזפרין כבר יתדפק היום בשמי המזרח, ואולם כשהיתה העגלה רחוקה עוד וירסטאות אחדות מן העיר הקטנה,

*) עיין „הדור“ חוברת ל״ה.

והנה כבר עמד השחר והבהיק, וכל זמן שנסעה העגלה בצרי הכביש, שהעלה עשבים, נדמה לי שאני שומע את הד קול שירתו. ורק כשנתקלה העגלה במ־צפתה של העיר, נתק הקשקוש הפתאמי את ההד הדק שקשר את אזני לשיר השמים — ולא נדמה לי עוד... הרעיד רעש האופנים את האדמה ואותי שעל האדמה, ואת השמים, ואת השחר שבם.

ונמה עוד העיר וצרה וארוכה הרחוב וקטנים הבתים ולבנים הכתלים ולבנים התריסים ולבנים ספי החלונות שלא זכו לתריסים, ומשטח של גנים שונים, שאין אחד מהם מתנשא מעל לעיני הרואה, משתרע לארכה של הרחוב, כל גן וגן עם הארובה שלו, וארבה זו — ריבה נאה הרוכבת על גבי הגג ומעשנת „לולקה“, ונדמה שלכל בית ובית יש לו סודו המיוחד, ואתה עלה בשעת בקר זו על גג אחד והסתכל בארבתו, וידעת את הסוד המלבב החבוי בתוך האהל הקטן הזה... אך הס — הנה עולה השמש!

ונמה עוד העיר הקטנה ושותקה הרחוב הארכה, שאין שום איש יודע עוד פה דבר מאשרו הגדול ההולך וקרב, מהשמש הגדולה העולה אליו מן התהום הנעלמה. וגם אין זאת כי רבים הצדיקים בעירה זו, אחרי ששמש גדולה מופיעה בשמיה! ואולם היא לא תדע עוד דבר מאשרה הגדול... טוב, טוב! תישן לה העיר, ובין כה וכה ונגלתה השמש כלה וכל הדרה, וקמו בניה אחרי כן ופקחו את עיניהם השקטות. הוי סורפריז!

ונמה עוד העירה הקטנה — והכל צנוע כל כך ושוקט כל כך ובטוח כל כך, וגם קשקיש עגלתי, שבראשיתו נראה לי כמפריע, כמשבית את מניחת־המשי, כמעורר נרדמים בשעה שתרדמה נאה להם, התחיל למצוא חן בעיני ולא היתה בו עוד מאותה העזות שלמרכבת הכרך בשעת מרוצתה; נשמע לי במשק זה צחוקו של ילד שלא התפתח עריין, וצוחק מקרב לבו, וצחוק מקרב לב, אינו מרגיז את העצבים לעולם.

כשעברה העגלה על פתח נשר הספקתי לסקור בסקירה הראשונה את הנחל הצר שמימיו מקלחים באמצעיתה של העירה והוא מתעקל בעקולים שונים עד שיאבד במרחק של אין־סוף, וכן עלתה לי לחטוף שיחה אחת שהיתה בין להקות אחדות של אוזים וברי־אוז בצופן על המים. התוכחו הם בקולי־קולות, כנהוג אצל הפרובינציאלים; הענין שעליו דנו היו: השמים, כלומר, מי ומי מן השמים יותר יפים וראוים לשבח. האוזים, שגרונם נטוי למעלה, דגלו בכבוד שמי הרום, וטעמם ונמוקם עמם: נרי־גרי! שמשם של שמי הרום עולה מאז הבקר, ושוהה על פני השחקים האלה עדי ערב, ובשחקים אשר מתחת להמים יהל השמש רק שעה או שתים... ובכלל אין שם הכל בהיר ומזוקק... וברי־האוזים, שגרונם קצר וכרסם מלאה, טענו אחרת, בהטבילם לרגעים את חרטומיהם במים: גרה־גרה! טענו ברי־האוז: מה נותנים לנו השמים שממעל, ומה הם מוסיפים לנו?...— בבוא שעתנו הרי יורדים אנו ואין אנו עולים, והשמים שמתחת למים, גן־עדן זה התחתון, אף־על־פי שאינו מזהיר כל כך, הלא עתיד הוא, אחר מאה ועשרים שנה, לקבלנו... — והעגלה עברה כבר, ולא מצאתי שעת־כשר לחוות להם את דעתי גם אני. החברה הלבנה הזאת הלא יפה היא ומלבבת, כשהיא צפה על פני המים, אלא בחקירה אין היא יודעת כלום. אני

מצדי — לו נתקבלו אוזים ובריאוזים לאוניברסיטות, הייתי שולח גם אותם לברן להשתלם, או הייתי מעביר את האווזים אל הים, שהוא גדול ורחב, ומאליו מובן שגם השמים בתחתיתם רחבים וגדולים.— ולברי האוז הייתי מראה את תהום הנחל —

והעיר הקטנה עוד נמה. אחרי הגשר עומדים הבתים יותר צפופים, יותר קרובים איש לאחיו ואינה דומים זה לזה. איזה תרנגול קפץ מתוך איזו חצר על גבי גג לקול שעטות סוס ולקשקוש עגלה, הסתכל רגע במזרח, למקור הזהר, אחר כך פנה אלינו, הרים כרבלתו האדומה, עצם את עיניו ובכונה גדולה קרא: קו־קו־ריקו! — הכונה שלפני הקריאה אמנם מביאה קצת לידי גיחוך, אולם ב„הקו־קו־ריקו" עצמו יש מאותו העז והבטחון שבה„אחד" שלנו, להבדיל באלף אלפי הבדלות. ועד היום אני מתפלא ומוסיף ומתפלא: מאין לה, לבריה קטנה ועלובה זו, „קו־קו־ריקו" חזק ו„אומר־הרבה" כזה! אכן גדולים מעשי־אלהים!

... ראש של נערה נראה באיזה חלון, שערות פרועות, חלקי גוף שאינם מכוסים... שאון האופנים בודאי עוררה, וקפצה ממטתה הסמוכה בודאי לחלון, לראות מי זה בא העירה... נראתה הנערה וחלפה... ראיתי את האודם שעלה בפני הנערה הפרובינציאלית היפה.

חפץ הייתי לרדת מעל העגלה, ולדפוק לה בחלון: הופיעי נא, הצנועה, עוד הפעם והגידי לי מה שמך!...

והעירה נמה עוד ושמי המזרח חוגגים כבר את חג־האור.

על יד בית יפה עמדה העגלה. כמעט בלי חשק ירדתי מעליה. ידע ידעתי כי איזו עבודה עלי לעשות עתה. הפסוק ב„התודע יוסף אל אחיו" עלה במוחי ונקר בו... הרי יוסף זה היה בעל־הבית, ואחיו דרשו לשכנו הוא; מלבד זה היה לו עסק רק עם נכרים. עם הנכרים אתאפשר גם אני, אלא עמהן... הוצאתי מכיס בגדי את הראי הקטן והסתכלתי בו. הרים כסוני! לא אדבר עוד על חוטמי — כי מדי דברי בו זכר אזכרנו... העפר שכסה עלי טפחים אחדים הבהילני. איך זה אתיצב לפניהן בפעם הראשונה במעמד כזה!..

סוף סוף אבד ממני החשק לעמוד כמסדרון הבית מבחוץ, ודפקתי בדלת.

— הלואי שאמצא את כלם, וביחוד אותן (זהו רפיון!), ישנים — הרהרתי בחשאי.

הדלת סבבה על צירה, וטוב טוב עשיתי שלא התנפלתי על הנערה השחרחורה שפתחה לי את הדלת, כי כשנודע לי אחר כך, היתה זאת המשרתת.

חצי אפל היה בבית. התריסים עוד היו מוגפים. קוי זהב אחדים שנפלו בסדקיהם לתוך הבית, רעדו; כנראה, רצו קרנים אלו לצאת בעד אותם המבואות הצרים שבעדם נכנסו לתוך האפל. אולם כבר אי־אפשר היה, זרם האיר הגדול מן הרחוב עצר בעדן ולא נתנן לצאת.

— במטותא מינך, נערה, תני לי כיור מים, בקשתי את השחרחורה בחשאי לאחר שהגדתי לה מה אני לבית הזה ואחרי שהכנסתי את מלתחתי לאחד החדרים.

עוד אני מתרחץ, ובחור גבוה נכנס מן החוץ, קרב ישר אלי, הסתכל בי רגע ושאלני בלי עקיפין:

— קרוב בודאי ?!

— אום־הו..

— יושב אני על יד החלון, רואה אני עגלה עומדת ואתה יורד, תיכף אמרתי: קרוב!

— אום־הו...

— מוורשה באת? — יודע אני שיש להם קרובים בוורשה!

— אום־הו.

— הגידה את האמת. אחד בא בשבוע זה מוורשה ואמר כי אין שלט להרידקציה של „הצפירה" על גבי החומה שעל פני הרחוב...

— אום־הו.

— זעלדע! אלונטית! קרא הבחור בראותו כי עומד אני כאובד עצות.

— שלום־עליכם! קרא אלי אותו בחור על־חשבון שיחה חדשה, ותקע לי את ידו לאחר שנגנבתי היטב את פני — יוצא אנכי ובא בבית קרובך זה.

— וכי אפשר לדעת את שמך? שאלתיו מבלי דעת למה לי דבר זה.

— שמי... נו, אינו חשוב... ופניו התעוו בהעויה של ענוה — איני כותב בעתונים והעולם אינו מדבר על אורותי... בזה יצא ידי חובת עקיצה דקה — נו בזפירון יודעים אותי... לבית זה אני בא כמעט בכל יום, שמעתי על אדותך... הלא כן! בודאי יש לך במלתחתך זו ספרים חשובים... פה קשה למצוא ספר הראוי למקרא... זה יומים ששאלתי פה את „פרשת־הדרכים"... בנוגע לזה הנני תמים־דעים עם „אחד־העם". מה אתה אומר — את „היראים" שלנו אין הוא מאכיל מאכלי דבש?... חי־חי... יודע הוא „אחד־העם" שלנו את אשר לפניו...

— אום־הו... יש שתתחבב עלי מלה, ובעצמי לא ארע את פשרה.

באותו רגע נכנסה זעלדע עם סמוור רותח, והבחור, אף־על־פי שהוא תמים־דעים עם „אחד־העם" ובי שלח עקיצה, מזג לי כוס תה ומזג גם לעצמו. בעת השתיה הגיד לי כי עוד מעט ויקומו בני־הבית, והוסיף כי כדאי הוא להשאר פה, אלא שדבר זה אי־אפשר לו, מפני שאמו קפדנית ורק היא אשמה במה שהוא מתפלל; לולא היא... ואמנם הבטיחני לבוא ברגעי המנוחה ולבוא עמי בשיחה „כשפת־רוסיה"... אם רוצה אני, יוכל להביא אותו את ה„ו א ָ ס ק ר ע ס ע נ י ע" של ט ו ל ס ט ו י, ואגב אורחא שאלני מה דעתי על טולסטוי?.. התפעלות רבה יש לו מטולסטוי! מי גדול ב„גוים" מטולסטוי, ובכל זאת הוא עושה כל עבודה קשה בשדה ובנהר... נסה־נא דבר אל היהודים שלנו, רצוני־לומר, אל סיפרינו, אל ס ו ק ו ל ו ב, למשל, נו... נו... לסוקולוב לא.. לסוקולוב זה לא נאה באמת... אלא לך ואמר לאברהם זינגר, כמדומה לי, שאינו חושב את עצמו גדול מטולסטוו! לך ואמר לו: ארוני אברהם זינגר, זרוק את העט ואת הקסת, ולך לעבוד את האדמה! ותראה אם לא „ימלא את פיך חצץ"... „התפעלות" יש לו מטולסטוי... לפני לכתו הכנים בחור זה את ידו לתוך צלחתו, כמעט שבהיסח הדעת, והוציא מתוכה, גם כן בהיסח הדעת, איזה ספר קטן, ואף על פי שלא שאלתיו על ספר זה, התחיל מתנצל ומסתירו ממני...— לא כלום... ספר, גם כן שלו... של טולסטוי, ה ס ו נ י ט ה ה ק ר י צ י ר ו ב י ת; היה לי אתמול וכוח

עם ברישניה אחת. בשום אופן לא חפצה להורות כי הנשים... נ"נ, איך הוא אומר שם ?.. אני לא אמרתי לה כלום, רק הצגתי את פוזדנישיב כלפי... כלפי.. מה שמה ? כלפי אשתו — בודאי זוכר אתה את שמה ?

— איני זוכר כלום...

הבחור נרתע לאחוריו.

— ובכן אינך זוכר את כל האידיאל ?...

— איני יודע, מלה זו למה היא באה כאן דוקא, ואולם אין בכך כלום. יודע הבחור שטולסטוי ואידיאל אינם חלילה שעטנז, ויכולים הם לבוא ביחד בכל אופן.

הבחור יצא ואני שאפתי רוח. אלפי נשיקות הייתי נושק לאמו על שהיא קפדנית, ושבאשמתה צריך „תכשיט" זה להתפלל בכל יום. וגם באיתו היום שבאתי לזפרון.

הפחד שפחדתי, בנונע להתודעותי אל קרובי, היה פחד שוא. אמנם היו הרגעים הראשונים קשים קצת, וכשמנידה לי רחל הקטנה היום, כי באותם הרגעים עמדתי כנולם, אני מאמין בזה אמונת־אמן, ולעולם אהיה אסיר־תודה לאחד מקרובי־אהי, שהוציאני אז מן המצר והזמינני לטייל... נבוך הייתי ביותר בפני מבטי החבה ושאלות אחוה הרבות... ועד־היום יש לי טענות ומענות ללבי המתכלכל מטפות אהבה ובעבור אותי גל של אהבה ושכרהו...

הטיול ארך כשעה. טילנו מאחרי העיר, ולמרות מה שמלוי נהגני בכונה בשבילים צרים וריקים שבצדה של העיר, בכל זאת נזדמנו לנו יהודים שונים ומשונים, שתקעו לי „שלום", ובאותו רגע נשאל מהם מלוי ברמז, מי־ומה־ומאין ? הערר השנה והנסיעה המינעת ועוד סבות שהצטרפו להן פעלו עלי, עד שנעשה ראשי סחרחר והתחיל מרפרף באויר, ואני זוכר את קלסתר פניהם של כל אותם הבריות שפגשתי בטיולי ההוא, מלבד עלם אחד שנלוה אלינו בדרך — הודות לרשמי פניו האוריגינליים והחדשות שגלה בי.

החדשות שגלה בי העלם הן „שתי האידיאות".

כששמעתי את דברי עלם זה : אתה יש לך שתי אידיאות — כמעט שנבהלתי.

— היינו ?

— כותב אתה גם בשיר וגם בפרוזה.

אבן נגולה מעל לבי... כששאלתיו מאין הוא יודע את כל אלה, ענה לי, כי בביתו נרשם גם מי ומי הוא „כף־המבשלים" ; הכל נרשם אצלו בחוברת העשויה לאותו דבר ; כי יש שהוא שוכח לפעמים דבר מה. קורספונדנציה אחת בת שלש שורות הראה לי ב„הצפירה" בגליון מזוהם ממשמוש ידים ומרוב ימים והעיר לי גם כן כי בסופה של הקורספונדנציה כתוב היה : הוי השרפות השרפות ! עד מתי לא תחדלנה מערי ישראל, עם סימן השאלה ועם סימן הקריאה, ואינו יודע למה השמיטו את אלה ! בביתו הבטיח לי העלם עוד, יש לו עוד „הצפירה" אחת שגם שם יש משלו... אולם אינה חשובה כל־כך, אך אם רוצה אני, נכון הוא להביאנה עוד היום... בקשתיו כי יביאנה. אדרבא... אולם לא היום, לא היום, כי אם מחר.

כשחזורנו הביתה, מצאנו את בני הבית ככר מחכים לנו „אל השלחן". בשבתי בחוג בני המשפחה, נשתנה יחוסי אליו מרגע לרגע. במהרה מתקשר לבו של

אדם במשנהו, ואשרי מי שהמציא את הדבר הטוב, את „הקרובים" בעולם. אכן יש ששמש זורחת מאחורי כתפו של אדם, והאדם איננו יודע, מפני שאינו עולה על לבו כי יש להחזיר את הפנים... הן היו שעות שהייתי נלמור ככה בעיר הגדולה, בין החומות, הן היו שעות כאלו, והן באותן השעות היתה עיר גמדים קטנה, ושם אנשים קרובים כל־כך וזרועות חמות כל־כך הנכונות לחבקני בכל זמן ועידן, ועל לבי לא עלה!..

ברב חשק מלאתי את עצת דודתי, שהאשימתני בשעת הסעודה בבישנות יתירה — דבר שהוא ממני והלאה — והלכתי לישון בחדר שפנו לי. החלומות באו אלי במעט ענין תיכף כשנרדמתי. הבחור הנבוה בא לשוחח עמי „בשפת רוסיה"; אחריו באה „הברישניה" שלו". נבוכותי מאד. היא התחילה מטילת בתוך החדר והוציאה מצלחתה חתיכה גדולה של „שיטניצא", דומה לאותה השיטניצא שאכלתי אני והזפּוני בבית הנתיבות, ואכלה בכל־פה מן החתיכה כלה. הבחור הנבוה השתוחח ולחש לי ביראת הכבוד: זוהי מן הדימוקרטיות. באה גם כן מורשה; אצלן אינן מתבישות... עוד הוא מדבר, והנה נכנסה אמו של הבחור ופניה אמנם כפני קפדנית, נכנסה ואחזה בציצית ראשו של הבחור וטלטלתהו טלטלה אחת וגדולה באמצע התפלה! — והברישניה רואה זאת ולוחשת בינה לבין עצמה: עתה אני מודה כי הגרף צדק — הנשים אינן שוות כלום... עודי נבוך ממראה עיני, והנה נחל מים פורץ אל חדרי, ודגים רבים צפים בתוך המים, דגים רבים רבים מאד, עם קשקשים אדמדמים משתעשעים במים ועל פניהם. והגרף טולסטוי הזקן עומד עם חבר „שקצים" על יד הנחל ומשליך לתוכי את חכתו, שרולי מכנסיו מפושלים עד הברכים, ראשו מורם למעלה, אין הוא רוצה, או אין הוא יכול לראות את עצמו במעמד לא אסתיטי כזה... רגעים אחרים שוהה הוא במקומו. כשהוציא את החכה לא היה עליה אף סימן של דג. וחזר הגרף לאחוריו במקום שעמדה הגרפינה הזקנה ומטפחת־משי בידיה לנגב בה את רגלי הגרף שנגאלו בטיט, בעת ציד הדגים. עודי נבוך ממראה עיני, והנה הגרף מוציא מכים בגדו איזה עתון, וקורא בו. הסתכלתי בעתון והנה הוא עברי — „הצפירה". — מה אתה קורא, גרף ליב ניקוליביץ? — קורספונדנציה של עלם זפרוני. עוד אני נבוך — והנה הבחור הנבוה רץ בכל מאמצי כחו, התפלין בראשו, הרצועה שעל ידו נסחבת מאחריו... הנה הוא כורע לפני הגרף. — כמה דגים צדת? דגים! דגים! — ומרחוק דולקת אמו הקפדנית וצועקת: „באמצע התפלה! באמצע התפלה!" —

כשהקיצותי, כבר החל היום לערוב, רגע אחד לא ידעתי ברור איפה אני נמצא. כשזוכרתי הכל, כמעט שבושתי לצאת מחדרי כל היום... קול אחות אחת הגיע לאזני מן החדר השני ולבבני. מה חביבה היא... ומה יפה... ואנכי לא ידעתי, לא ידעתי...

יצאתי מן החדר ונכנסתי לחדר האוכל, שכבר הודלק בו אור. את כל בני הבית מצאתי יושבים „אל — השלחן". — ערבא טבא!

פכח הייתי אחרי שינה של שעות מספר, ולכן חי עתה בזכרוני כל הנשף הנעים ההוא. לא אדבר כלל על התה ועל מיץ־הדבדבניות כי במה נחשב כל זה לעומת... לעומת הצחוק שפרץ בכל רגע מפי אחיותי, לרגלי כל בטוי פולני־יהודי שנזרק מבין שפתי — —

כשיצאתי בחברת אחי ואחיותי אל החצר הקטנה והשתולה עצים, קבלתני רוח קלילה. השמש לא נראתה עוד בשמי־המערב, שרידי עננים אדמדמים תעו אנה ואנה

בודאי נמו העננים האלה, בודאי התמכרו להזיות ברגעי השקיעה — ובהקיצם והנה שמשם כבר איננה... ספסלים אחדים עמדו מתחת לעצים. ישבנו. והענפים כסו על ראשינו. נשאתי את עיני, והנה כוכבים נוצצים בתוך דליות העץ. היה עלי רק לקום, להרים את ידי ולקחתם —

איזו יד נגעה בי, בשערי.. נגיעה מחמת אהבה, ואדע כי זאת היא ידו של אח או אחות... חשך היה אז בתוך הגן ולא ראיתים.

— לו דבר הלב כמו הפה בלשון בני אדם, כי אז היינו שומעים בתוך דממה זו את שיחותיו... — קרא קול חביב אחד.

— זהי דממה נפלאה באמת!

— ואולם אחרי שהלב איננו מדבר בלשון בני אדם, הדממה משעממת. כלום יש ענין בדפיקות לבותינו שאנו שומעים? — קרא קול חביב עוד הפעם.

— הבאמת? השומעים אתם דפיקות־לב בתוך הדממה הזאת?

— וכי מה בכך? שומעים אנו!..

— אם כן יקרא נא כל אחד מכם בשמו, ואחרי כן יטה כל אחד את אזנו אל לבי, וישמע כל אחד את שמו בדפיקותיו...

— קרא נא אתה בשמך — ותשמע גם אתה אותו בדפיקת לבותינו...

— אני לא אשמע עוד... בן־כרך אני, וקלקל שאון הכרך את שמיעתי... האספר לכם על דבר החיים ההומים ועל שאון הכרך?

— ספר.. ספר!

בִּשְׁאוֹן הַכְּרַךְ.

מֵאֵיזֶה רְחוֹב, שֶׁבְּתוֹךְ הַכְּרַךְ,
בָּא קוֹל הֹלֶם־פָּעַם;
מוּרָמָה יַד, וּבַרְזֶל יַךְ:
בְּרָקִים וְקוֹל רָעַם.
נַפָּח עוֹמֵד עַל לַהֶבֶת,
וּמְרַקֵּעַ אֶת בַּרְזִלּוֹ;
גַּלְגַּל אַחֲרוֹן לַמֶּרְכָּבֶת —
לֹא בִשְׁבִילוֹ, לֹא בִשְׁבִילוֹ!
כָּל הַלַּיְלָה הַכֵּה, הַכֵּה;
כָּל הַלַּיְלָה רַקַּע, רַקַּע;
כָּל הַלַּיְלָה הָלֹם, הָלֹם —
וּלְעֵת־בֹּקֶר עִם צֵאת־חַמָּה —

הַמִּרְכֶּבֶת כְּבָר שְׁלֵמָה;
נָח הַהֹלֶם–וַיֵּאָלַם.
– „אִשְׁתִּי! אָז הַנַּפָּח קָרָא,
עוֹד מְעַט וּבָא „הַשְּׂרָרָה״ –
„הַמֶּרְכֶּבֶת לוֹ מוּכָנָה,
„בִּשְׁתֵּי מֵאוֹת אוֹתָהּ קָנָה.
„קַבְּלִי, רַעְיָה, אֶת הַדָּמִים!
„עֶשְׂרִים לֵילוֹת, עֶשְׂרִים יָמִים
„נַעֲרוֹךְ חִנְגָּא וְהִלּוּלָא,
„עַד שֶׁתֵּהוֹם תֵּבֵל כֻּלָּהּ! –״
שָׂח הַנַּפָּח כַּךְ, וְנָדַם –
כָּרַע עָיֵף, וַיֵּרָדַם.

* *
*

לוֹ, לַנַּפָּח, אִשָּׁה יָפָה,
עֲלֵי מִצְחָהּ יֵשׁ לָהּ קֶמֶט...
הִיא קְצָת הִוְרָה וּקְצָת רָפָה,
שִׂפְתֵי חֵן וְסִנְטָר חֶמֶד.
בַּעֲלָהּ צִוָּה, וְאֶת צָווֹ
הִיא לֹא תַמְרֶה, הִיא, הָרַכָּה!
עוֹד מְעַט „הַשְּׂרָרָה״ יָבוֹא...
אֶל הַחַלּוֹן הִיא מְחַכָּה...
בָּא „הַשְּׂרָרָה״, רָם כָּאַלּוֹן,
יָפֶה, חָסֹן הוּא, „הַשְּׂרָרָה״!
אַךְ הַחִוְּרָה שֶׁבַּחַלּוֹן
לָמָּה חָרְדָה, מַה זֶּה קָרָה?
בָּא „הַשְּׂרָרָה״ – אֵשׁ הוּצָתָה!
הוֹ „הַשְּׂרָרָה״, הוֹ שַׁלְהַבְתּוֹ!
– „בּוֹאִי, חִוְּרָה, מָה אַתְּ חָתָה?...״
וַתִּכָּנֵס אֶל מֶרְכַּבְתּוֹ.
הַמִּרְכֶּבֶת טָשָׂה טָשָׂה,
כָּל הַיּוֹם הָרְחוֹב רָעָשָׁה
כָּל הַיּוֹם שְׁאוֹן גַּלְגַּלִּים...

הַנִּיצוֹצוֹת וְהָרְשָׁפִים
מִכָּל אוֹפָן נִתָּזִים, עָפִים,
כָּבִים רֶגַע וּמִתְגַּלִּים. — —
הַמֶּרְכָּבֶת סְגוּרָה — סְגוּרָה,
הוֹ „הַשְּׁרָרָה"! הוֹ הַנּוֹרָא!
לוֹ, לַנֶּפֶּח, אִשָּׁה יָפָה,
הִיא קְצָת חִוְּרָה וּקְצָת רָפָה,
עַל הֶזֶה רֹאשׁוֹ נִשְׁעָן, —
הִיא, הַחִוְּרָה, הִיא לֹא תִישָׁן...
עַל תַּלְתַּלָּיו מוּרָד רֹאשָׁהּ,
עוֹד הִיא חֲרֵדָה, עוֹד הִיא בוֹשָׁה...
בְּרַעַשׁ אוֹפָן תִּשְׁמַע קְלָלָה;
עֵין הַנֶּפָּח — כִּשְׁבִיב שֶׁעָלָה
אֶל הַחַלּוֹן —... רֹאשׁוֹ נִשְׁעָן
עַל חָזֶהָ — הִיא לֹא תִישָׁן...
לְעֵת עֶרֶב רַק חָדְלָה
הֶמְיַת הַמֶּרְכֶּבֶת כָּלָה.
בָּא „הַשְּׂרָרָה" אֶל הֵיכָלוֹ —
בָּא עִם צֵידוֹ, בָּא עִם שְׁלָלוֹ...
הוֹ „הַשְּׂרָרָה", הוֹ „הַשְּׂרָרָה"!
עַד חֲצוֹת הַלֵּיל עֲצָרָהּ...
עַד חֲצוֹת הַלֵּיל לְקָחָהּ...
וּבַחֲצִי הַלַּיְלָה שִׁלְּחָהּ!...

* * *

עִם כְּלוֹת הַיּוֹם הַנֶּפָּח קָם,
הִתְעוֹרֵר מִתּוֹךְ שֵׁנָה;
וְהַבַּיִת רֵיק וְאִישׁ אֵין שָׁם,
גַּם הִיא, „חִוְּרָתוֹ", אֵינָהּ...
אַרְבַּעַת כְּתָלִים עָמְדוּ דֹם,
מְאוּם לוֹ לֹא אָמָרוּ;
הָאֵשׁ כְּבָר נִדְעֲכָה עַד תֹּם;
הַפֶּחָמִים הִתְקָרָרוּ,

„אִשְׁתִּי"! — קָרָא — וְאֵין עוֹנָה!
„אִשְׁתִּי"! — וְאֵין קָשֶׁב!
אֶת קְרִיאוֹתָיו לוֹ רַק שׁוֹנָה
הֵדוֹ שֶׁל הַנֶּשֶׁף.
אֶל הֶחָצֵר יָצֹא יָצָא,
וְצַעֲקַת שֶׁבֶר הִתְפָּרְצָה
מִתּוֹךְ לִבּוֹ. צְעָקָה מָרָה:
— הוֹ „הַשְּׂרָרָה"! הוֹ „הַשְּׂרָרָה"! —
הַמִּרְכֶּבֶת לֹא עָמְדָה —
— הוּא, הוּא צָדָהּ, הוּא, הוּא צָדָהּ!...—
דִּמְעָה נָזְלָה, דָּם נָזְלָה...
— הוּא, הוּא גְּזָלָהּ! הוּא, הוּא גְּזָלָהּ! —
פִּתְאֹם עָמַד — דָּבָר זָכַר —
„— לֹא אֲחַכֶּה עַד יוֹם מָחָר!
מִזְּרוֹעוֹתָיו אוֹצִיאֶנָּה —
„בִּזְרוֹעוֹתָיו אַהַרְגֶנָּה!" —
אֶל הַהֵיכָל הָלֹךְ הָלַךְ —
בַּאֲפוּנְדָּתוֹ טָמַן שָׁלַח.
„— חַד הַשֶּׁלַח, וְיֵשׁ לוֹ בָּרָק! —"
חָרַק לוֹ הַנֶּפַח, חָרַק...
כָּל הַקִּרְיָה שָׁמְעָה הֵדִים
שֶׁל צְעָדִים קָשִׁים, כְּבֵדִים...
בַּחֲצִי הַלַּיְלָה כַּאֲשֶׁר נִגַּשׁ
אֶל הָאַרְמוֹן — אוֹתָהּ פָּגַשׁ...
אֶל הַשַּׁעַר עָמְדָה סְמוּכָה
וְהַבְּלוּזָה פְּתוּחָה, פְּתוּחָה...

* * *

הַתּוֹצָאוֹת לֹא יְדוּעוֹת —
רַבּוֹת — רַבּוֹת הֵן הַשְּׁמוּעוֹת!...
רַבִּים — רַבִּים הַנִּפָּחִים,
כִּמְעַט כֻּלָּם נָשְׂאוּ נָשִׁים,
שְׂרָרוֹת גַּם כֵּן יֵשׁ לְרִבָבוֹת,
כֻּלָּם נוֹסְעִים בַּמִּרְכָּבוֹת...

הָאוֹפַנִּים אָצִים, טָשִׁים...
זִיקִים נִתְּזִים וְנִדְעָכִים...
וְהַכְּרַכִּים תָּמִיד הוֹמִים!
תָּמִיד הוֹמִים!

איזה דבר נפל מן העץ והתחבט בגבי. קמתי ממושבי ואשא את עיני. אלא כלום לא ראיתי בתוך החשכה. הצתי עץ־גפרית ואסתכל לאורה לתוך הענפים. שתי עינים הבהיקו אלי מבין הטרפים.

— כמדומה לי שאחד יושב על העץ!

— אברהם־וואלף בודאי. איזו מניה יש לו לתפוחינו! קרא אחד מחברתנו. בחור מופקר ירד מעל העץ.

— אמרת שם בודאי „יום" תהלים, ומלאך ירד אליך ומלא בין כך את כיסיך בתפוחים.

— לא קטפתי היום אף תפוח אחד: כונתי אמנם בעלותי על העץ לא היתה להכנים ציצית „בארבע־כנפית"... שמעתי את המעשה.

— נו...

— לו היו לי להוצאות הדרך נסעתי לשם, והייתי מראה להם... כל מרכבת ומרכבת הייתי מעכב באמצע הרחובות... הייתי מראה להם להשררות!...

חרק המיפקר בשניו והלך...

איזו עצבות רחפה עלינו ובינותינו בתוך הדממה... נחמתי כמעט על אשר ספרתי להם, להשקטים, על דבר שאין קריתי.

— האם נושא עץ זה תפוחים? שאלתי.

— נושא!

טפסתי עליו. ענפים אחדים שרטו בפני. אי־אפשר היה להזהר מזה, בתוך החשכה ההיא. ואולם מעט התפוחים שקטפתי היו משיבחים באמת...

זאת היתה הפעם הראשונה שטפסתי על העץ ושאכלתי את הפרי שקטפתי אָני.

יצחק קצנלסון.

בַּגְרוּת וּגְאוֹנִיּוּת.

חושב אני, כי בין כל המבקרים האכזרים, שבקרו את שיטתי בדבר „הגאוניות והשגעון", סרג"י הוא האחד אשר מצא בה פנימה באמת. מודה הוא לי, כי הפיצותי מעט אור על אותו דבר שאנו קורין גאוניות; כמו כן מודה הוא לי, כי אפשר שמצאתי את המפתח להבין את מהותה. ואולם — טוען הוא — לא באֵרתי עדיין, איך הסוגים השונים של הגאונים מתהוים. הגאונים לפי דעת סרג"י, אינם נבדלים איש מרעהו במהותם על ידי זה שכשרונותיהם שונים זה מזה. אם יהיה האחד צייר גדול או שר צבא או מהנדס, הרי אין זה הבדל במהותה של הגאוניות שלהם, אחרי כי הצד השוה שבהם שאצל כל אלה אנו מוצאים אותה היצירה הפתאומית, אותו אופן הפעולה המלא סוד ואותה היכולת הגדולה הבאה פתאם והנעלמת פתאם, באופן שנמצא אצלם דבר שכמוהו לא היה עוד לעולם. אבל חזיון זה, שתכונה אחת משותפת לכלם, אינו מבאר עדיין את הסבה לשנוי הסוגים שלהם. מים וקרח דומים זה לזה על פי יצירת האטומים שלהם ועל פי חבור חלקיהם; ואולם בכדי שהתכונה הדומה הזאת תתגלה לעינינו פעם בתור מים ופעם בתור קרח, נחוץ הוא שיתוסף פה עוד תנאי אחד מיוחד, תנאי החיים לפי מדרגותיו השונות. ובכן אפוא: איך נוכל לבאר לעצמנו את שנויי הסוגים של הגאוניות? מדוע ואיך זה נעשה האחד לאמן, כלומר לצייר, למנגן, לחוזה וכדומה, והשני לחוקר קדמוניות לסופר דברי הימים, למהנדס ועוד כאלה? השאלה הזאת חדשה היא לי.

רבים מחליטים, כי ההבדל הזה תלוי בירושה. דרווין, מוסע, ריפאל, בך, בֶּרנוּלי היו יוצאי חלציהם של מהנדסים, משוררים, ציירים, מנגנים וחוקרי־טבע, ודבר זה מוכיח לנו, עד כמה חשוב הוא, שנוסף על הכשרון ועל הנטיה המיוחדת הבאים בירושה, תבוא גם השפעה של הסביבה, שיחד עם הנטיות הטבעיות, שבאו בירושה, תכריח את הפרט להיות שואף דוקא אל המטרות המקבילות לרוחו. דבר זה, כנראה, אין פעולתו נכרת כל כך בשום מקצוע כמו שהיא נכרת במקצוע המוסיקה; אפשר שכאן פועל רושם הסביבה כבר בשעה מוקדמת מאד, כי מאז שנעשו על ידי נרביני הנסיונות בילדים, יודעים אנחנו כי עוד מן החודש החמשה עשר לחייהם מתחילים הילדים להבדיל בין הקולות של סלם־הקולות הכרומטי. אצל פירוזי, למשל, אנחנו מוצאים כי לא רק אביו ואבי־אביו היו מנגנים, כי אם גם אביו ואבי־אביו של אביו־זקנו זה. גם הילד הזה — וכזה הוא דומה אל מוֹצרט — נתגדל בתוך אטמוספירה של מוסיקה. בנוגע לווגנר אנחנו יודעים כי עוד שני דורות קודם שנולד, ככר היו במשפחתו נדולים ואמנים. אביו זקנו היה איש בעל השכלה נבוהה; אביו, אף כי היה יוריסט, היה אוהב בכל נפשו את האמנות הדרמטית; אביו החורג, זה שהשפיע עליו אחרי כן השפעה מרובה כל כך, היה לודוינג גיאֶר, אמן מאמני התיאטרון, דודו היה חוזה שכתב חזיונות בשביל התיאטרון, ובתיר מלומד כתב במקצוע המוסיקה גם מונוגרפיות שונות, שהאידיאות שבהן דומות הרבה בעיקרן אל

אידיאות ואל פסקי ההלכות שהורה אותנו אחרי כן בן־אחותו. גם אחיותיו של ניאָר היו מסורות בכל לבן אל התיאטרון. אמנם הקריש ווגנר את עצמו בראשית ימיו למלאכת הציור ובימי נעוריו עסק בה בשקידה רבה. ואולם אחרי כן נעשה ויהי לחוזה ולמנגן היותר גדול שבדורו.

הצייר רפאל יצא ממשפחת יוצרי פסל וציירים; אביו שהיה משורר וצייר נתן לו את הלקח הראשון במלאכת הציור. סטוארט מיל, חוץ מה שירש מאביו את השכלתו הקלסית, ירש ממנו, כנראה, גם את התשוקה לתורת כלכלת העם; ספרו הגדול של אביו על דברי ימי הודו, שבו תופשים הענינים האיקונומיים מקום גדול כל כך, שפך את רוחו על הבן עוד בהיותו בן שתים עשרה שנה.

ואולם אם נבדוק את הדבר בדיוק, אז נמצא כי מקרים מעוררים כאלה, ביחוד במה שנוגע לכשרון מדעי, אינם אחרי כל אלה אלא פרטים היוצאים מן הכלל. על פי רוב נראה אצל הגאון את ההפך דוקא: את העדרן של סגולות ידועות שבאות בירושה. לרוב נראה כי הגאון מתפתח באופן שונה ומתנגד לגמרי לסגולה זו שבאה לו בירושה. ואת זה אנחנו מוצאים כבר יום יום גם אצל האנשים הבינונים: בני הקמצן הנם על פי רוב פזרנים גדולים; בני הגבורים הם מוני־לב, ועסקנים ואנשי מעשה מולידים על פי רוב בנים עצלים. כך אנו רואים אצל המשורר פּאָ, שהתמכר לשכרון ונאוניותו ירדה לטמיון, והנה יש לכל זה יחס ישר אל הנטיה לשכרון שהיתה לו בעצמו ולקרוביו. ולעומת זה יש פה יחס היפוך בינו ובין דודו הקולונל פּאָ, שהיה נזיר וטהור ונזהר בכל דרכיו, במדה שהיה בן־אחיו פוחז וריק.

מכיר אני בבנו של רופא עינים גדול, שלפי כשרונותיו ותכונותיו ראוי היה לאחוז באותה מלאכה שאחז בה אביו. ואולם הבן הזה נעשה רופא־אזנים מצוין, יען כי האוקוליסטיקה החשובה היתה לו לצנינים בעיניו. במקרים כאלה יש שתמאס בעיני אדם המלאכה שהוא רואה יום יום והוא מרגיש עליה נועל מרוב שובע, ועל כן יש שהאבות אוכלים איזה מזון רוחני והבנים אינם נוחלים אלא מין רגש של הקאה. המשורר ע' ת' א' האָפמאַן, המשוגע היותר גדול שבכל המשוררים, היה בן לאם אשר כל מעשיה היו מדודים בפּס ואשר לא עברה מימיה אף על עבירה קלה של העטיקיטה. ומשוררים רבים ואמנים גדולים נולדו על ברכי תגרנים, סוחרים, נוטריוסים ואדבוקטים, אשר גם לשמע אזן לא חפצו לשמוע את דבר האמנות ואת עסקי עולם האצילות.

השפעה גדולה על הדרך שבוחר לו הגאון יש להם גם להתנאים האיקונומיים והסוציאליים שחייו נתונים בהם ביחוד בתקופתו הראשונה ושאותה אנו רגילים לקרוא בשם סביבה. מובן מאליו כי ארץ המלאה מלחמות תמיד, כמו למשל פיעמינט, לא יכלה להוציא בתקופות הראשונות לתולדותיה שום משורר ושום אמן. אם בא איזה גאון לעולם, אז מת כלעומת שנולד — אם לא היה מוכשר במקרה להיות לשר־צבא. כמו כן מובן, מדוע ארץ כהישפניה, ששם העלו את החפשים בדעות על המוקד, לא גדלה חוקרי טבע, כי אם תיאולגים וציירים. נקל להבין כי מאיטליה, זאת המדינה המלאה לרוב פושעים ומבקשי משפט, יצאו אדבוקטים מהוללים ומלומדים נודעים לשם במקצוע תורת משפטי העונשים, כמו בֶּיקַרְיַא, רוֹמַנְיוֹזִי, פַּירִי, גאַרוֹפאַלוֹ ועוד. על כן נמצא אצל היהודים, שהם מוכשרים כל כך למקצעות המסחר, חכמים רבים המצוינים

במקצוע תורת הכלכלה; די לי לקרוא בשם מַרְקס, רִיקַרדו, לַסַל, לוריא ולוצאטי. אמנם אין ספק בדבר, כי ריקרדו לא קבל השפעה מאביו וגם אי אפשר כלל להניח כי האיש הגיניאלי הזה בא לידי גאוניותו על ידי איזו דרך מדרכי הירושה, ואולם דבר אחד ברור לנו, כי השתתפותו שהשתתף בפועל בעסקי אביו, שהיה בנקיר הולנדי, היא שהביאה אותו לידי כך, להתבונן מתוך הפרקטיקה אל חקי הכלכלה לחקור אותם. באופן זה לא יפלא כלל, כי גלה שגיאות גדולות אצל אלה שעסקו בתורת הכלכלה רק על פי התיאוריה לבד. אצל ספריו יש להכיר מיד כי אמם היא הפרקטיקה, כי על כן יודע האיש להשתמש במאורעות חשובים, כמו הקריסים בשוק הממון שהיה בשנת 1800.

ובכל אלה אין לשכוח כי יש לפעמים גם ההפך, שדוקא הסרון התנאים הנאותים הוא שמעורר את רוח הגאון הנרדם ומביאו לידי התגלות ומכרית אותו לפעולות ומעשים; אלמלא המחסור שתחתיו התענו גולדוני וג'יאורג' סנד, לא היו לנו כיום הזה לא חזיונותיו של זה ולא הרומנים של זו. אמנם רואים אנו כי בתולדות האנשים הגאונים רבים יותר התנאים הרעים מן הטובים. כן היו בואַלוי, ליזג', דיקרט, רסִין, ליפּונטין וגולדוני אנוסים לעשות את האמנות שלהם ארעית לעומת עבודתם הקבועה ביוריספרודנציה או בתיאולוגיה. את פואסון חפצו הוריו לעשות לרופא, את בֶּרְהַוו — לכהן, את לאַלנד ואת לאקורדייר לאדבוקטים, את ווקלין לרופא, את הרשל למנגן. אצל אבותיו של ציליני כבר היה הדבר נגמר, שיהיה בנם מנצה על החליל ולא יוצר פסל. אביו של מיכאל-אנגילו הביע את חפצו, שלא יהיה בנו מושח תמונות, לפי מבטאו, כי אם פילולוג בלשונות העתקות. ואולם כראות חרש-פסל גדול את נטיותיו של מיכאל אנגילו ואת נסיונותיו הראשונים והתחיל לדבר על לב אביו לתת לו את בנו לבית החרושת אשר לו, אז שאל הזקן מאת חרש הפסל תשלומים סכום כסף ידוע שהלך וגדל משנה לשנה.

אביו של הקטור בֶּרְליוֹז היה רופא מהולל, אשר חייבים אנחנו לו תודה על חקירות חשובות רבות במקצוע המדיצינה; הוא קוה כי בנו ילך בעקבותיו וגם חנך אותו אל המטרה הזאת; מאהבתו לאביו ובהיות לו מגע ומשא עם חכמי-מדיצינה נודעים, כמו גל ואַמסט, התגבר הבן על גועל הנפש שהרגיש תמיד בשבתו בחדר הנתוח. ואולם במלאת לו שבע עשרה שנה והוא שמע את האופירה „דנאידים" של סליירי, אז פנה עורף למדיצינה כליל ויהי לקומפוניסט. כמקרה הזה קרה גם את פלובר עם ראשית מעשהו במקצוע המידיצינה.

בשלשלת היוחסין של גליליי אנו מוצאים מספר רב של פילוסופים, מורים מלומדים, ששורתם נמשכת ומסומנת לפנינו עד שנת 1538. גם אביו וִוינְצֶנצו היה בעל כשרונות רבים ושונים, מנגן טוב, מהנדס חרוץ, ויחד עם כל זה גם סוחר חשוב; גם לאחד מאחי גליליי יצא שם בתור מנגן חרוץ. את שני הבנים הורה האב מוסיקה. ואולם, כפי הנראה, המוסיקה שבאה בירושה לא היתה לה בפעם הזאת שום ערך חשוב, וכן היה מעט ודל מאד ערכו של החינוך מצד האב בכל הנוגע ללמודי הריטוריקה ויתר הלמודים הקלסיים, שהלעיט בהם את הנער, וגם המדיצינה שבימים ההם לא היתה אלא תיאוריה יבשה, מבלי כל יסוד אכספרימנטלי, לא הצליחה גם היא לקחת את לב גליליי. ובכן רואים אנו כי התנאים והסבות, במדה שהם נוגעים

לירושה ולסביבה, חסרים פה לגמרי או מתנגדים זה לזה או, לכל הפחות, אינם מספיקים הפעם לבאר לנו את החזיון.

בכדי להבין את התכונות המיוחדות, העושות את הגאון פעם כך ופעם כך, חשוב לנו גם כן לחקור רבים מכחותיו הנפשיים והגשמיים ולמצוא איזה מהם מכריע אצלו, אם כח הראיה או כח השמיעה, אם כח הדמיון או כח החושב, אם קלה ההשגה או לא — ועוד כיוצא בזה. את השפעתם של הכחות האלה על הגאון כבר ראינו קצת גם על פי חכמת הגרפולוניה, שהרי מצאנו כי מהנדסים ותוכנים ודומיהם מצטיינים בכתב ידם הברור והשוקט, תחת אשר אצל אנשים, שכח הדמיון נוטל אצלם מקום בראש, אנחנו מוצאים שכתב־ידם מסילסל ונחפז יותר מדי.

ברור הוא כי התנאים האלה יש להם ערך גדול בכל הנוגע לנטיתו ולדרכו של הגאון, וביחוד — בכל הנוגע למהותם של ספריו ואפילו לצורתם. כן הצטיין וויקטור הוגו בסגנונו המזהיר אך ורק משום שחוש הראיה נתפתח אצלו במדה שאינה מצויה כלל והוא היה בעל־עינים בתכלית השלימות. דברים דומים לאלה אנחנו יכולים להגיד גם בנינע לתמונותיו המאירות של סגנטיני, שכהיותו כן א־כע שנים נפל לתוך נחל, ולא ראה דבר בלתי אם את המים המזהירים ואת גלגל הטחנה. אצל עמיל זולא מכריע חוש הריח. אצל הלמהולץ ששמע את הקולות המוסיקליים גם מתוך השאון של אשדות ניאגרה, הכריעה חוש השמיעה ואין ספק שדבר זה ג"ם לדרכו שבחר לו ולנסיונותיו הנפלאים בהקירותיו על דבר האקוסטיקה.

ואולם הנה יש גם גאונים — וליאופרדי יכול להיות לנו לדוגמא בזה — שאצלם פעולת החושים בכלל קהה, או לכל הפחות רפויה והם מצטיינים ביחוד רק בענינים מפשטיים ועיוניים. מכל אלה רואים אנחנו כי גבולות הגאוניות רחבים מאד וכי לא על ידי פרט אחד או שני נבאר לעצמנו את מהותה ואת סבתה. ואילם מן הצד השני אי אפשר לכחש, כי יש לו, על פי הרוב, לפרט אחד כזה יהם מצטרף אל נטיתו של הגאון ואל דרכו. טביעת עין קלה, כח זכרון חזק של הנראה וכדומה — בודאי שיש לכל זה ערך חשוב מאד לדרך התפתחותו של איש גאון; איש שהוא בעל־עינים, אפשר לו שיהיה ליוצר־פסל, למשורר, להיסטולוג, לבעל־סטטיסטיקה ואף גם לבעל־חשבון, מאחרי שהוא רואה ברוחו את הציפרות שלו כתובות בשורה זו אצל זו. דבר זה יכול לבאר לנו לפעמים איזה הזיון בודד אצל הגאון; ואולם אין זה מספיק, עד כדי שנוכל לבאר לנו את כללו של הדבר, את שניי הם גם אצל הגאונים בכלל.

ובכן איפוא אנו חוזרים על שאלתנו: סוף סוף מה שורש הדבר, כי למרות כל המעצורים והמכשולים שהגאון מוצא על דרכו, הוא יודע ללכת לבטח תמיד, ומבין אלפי הפרובלימות השונות של הקולטורה היא מוצא ומוציא את זה שהוא יעוד לה ולא ישנה?

כשנתבונן אל תולדות אנשים גדולים, עד כמה שאין להטיל ספק באמתותן, נמצא לפעמים דבר זה: המוח, שהיה יעיד מראש לאומנות זו או זו, מקבל באיזה זמן מן הזמנים איזה רושם מוחשי או שורה שלמה של רשמים כאלה, והמקבל מקבל אותם בשעה של התרגשות גדולה ולכן הם נחרתים היטב במוחו של אותו האדם המוכשר. על פי רוב תהיה נקודת־הפגישה הזאת לנקודה, שממנה מתחלת

שלשלת המחשבות הגאוניות וגם של הפעולות הגאוניות. אם — וזה הוא העיקר!— המאורע הזה אירע במקרה בתקופת הבגרות או לכל הפחות באותן השנים הקרובות מאד לתקופת הבגרות, היינו מיד לפניה או מיד לאחריה. ספק הוא עדיין אם מן הצורך הוא שאותה ההתרגשות האמורה תבוא דוקא על ידי אותו הרושם האמור, או אם די הוא שהרושם נעשה בשעה שהיתה לאדם זה איזו התרגשות בכלל שהיתה מקבילה למצב זה. כנגד זה אין שום נפקא מינה, אם אותו אדם כבר היה מכיר בכשרונו המיוחד או אם לא היה מכיר בו כלל. דוגמאות אחרים יבארו לנו את הדבר הזה.

כשישב סנגטיני בבית המקלט לתקון המדות (שבעצם אינו נבדל כלל מבית אסירים) אמת היא שנמצאו כבר אז סימנים ודוגמאות של כשרונו על גבי הכתלים, ואולם האפוטרופסים שלו לא ידעו בחכמתם הגדולה לבחר בשבילו אומנות אחרת אלא אומנות הסנדלרים. אלו היו מהללים ומעודדים אותו, אין ספק שהיה יוצא ממנו סנדלר גדול, ואולם איש ממנו לא היה שומע על ארותיו דבר. אבל הוא ברח מבית המקלט וימלט אל הרי מולדתו; שם היה לרועה צאן, ובכדי לשעשע את נפשו היה מצייר לו רשימות ותמונות של הרועים והצאן והבקר אשר בהרי האלפים. ולא נתן בעצמו שום ערך לנסיונות האלה. ואולם בהיותו נער בן שתים עשרה שנה, אז ראה פעם אחת במות נערה קטנה ושמע את בכית האם על אשר לא תוסיף עוד עד עולם לראות את קוי הפנים האהובים של הקטנה, ואז הרגיש פתאם בנפשו את הצורך לצייר את תמונת הילדה; למן היום הזה והלאה היה לסנגטיני הגדול. הרושם המוסרי שקבל הנער בתקופת הבגרות שלו, עשה את בעל־העינים הגיניאלי לצייר. גם ג'ון סטוארט מיל היה רק בן שתים עשרה שנה, כשהספר „תולדות הודו" שכתב אביו, עשה עליו רושם ועורר והכשיר אותו לאותם המעשים הגדולים שלהם היה נוצר. אראגו היה בן לארבוקט והתעסק בתחלה במוסיקה ובלמודים הקלסים, ופתאם, כששמע פעם אחת את ספורו של אופיצר טכניקי אחד, שמיד בכלותו את חוק למודיו ואת שיעורי המתימטיקה שלו בהפוליטכניקום קבל את מעלת הכהונה שלו, תקפה אותו תשוקה גדולה מאד אל המתימטיקה. אותה המלה נחרתה באותה שעה עמוק במוחו של הנער. ובכן עוזב הוא את הליטרטורה הקלסית, מתחיל עוסק בלמודי המתימטיקה, עד שבהיותו בן שש עשרה והנה הוא מוכן כבר אל הבחינה בהפוליטכניקום. אמת כי עוד כהיותו ילד עשה עליו הכיבוש בהישפניה רושם גדול באופן שהתחיל דמיונו להתעסק הרבה עם כל דבר שיש לו עסק עם הצבא. תומס יונג, שבהיותו בן שתי שנים כבר ידע את הקריאה ובהגיעו לשנת ההמש ידע בעל־פה הרבה שירים אנגליים ולטיניים, פגש פעם אחת בהיותו בן שמינה במודד־שדה שהראה לו את מכשירי עבודתו ויבאר לו את אופן פעולתם. בכדי להבין יותר עוד את עשיתם של אינסטרומנטים כאלה ואופן השימוש בהם, מתנפל הקטן בחשק נמרץ על ספר־למוד לתורת המכניקה, עוד מעט והוא עושה לעצמו מיקרוסקוף ולבסוף הוא פונה ללמודי החשבון הדיפרנציאלי.

עד שנת השבע עשרה לחייו לא חדש גליליי שום חדשה פיזיקלית חשובה. לבו הלך אחרי המדעים הממשיים, כי שנא את הערפל אשר בלמודי המטפיזיקה והרפואה. אבל בהיותו בן שמונה עשרה שנה והוא עומד בבית־התפלה אשר בעיר

פיזא ורואה את המנורה הקדושה מתנועעת על פי הרוח ועושה תנודות אשר מדה אחת להן, אז בא לו הרעיון, אולי אפשר יהיה למוד, על פי קונסטרוקציה מיוחדה של מטולטלת את העת ולקבוע בעזרת קוים מדויקים אשר קצב אחד להם את שעורי הדפיקה המהירים או האטיים של הדפק. כשהיה דרווין בן שמונה שנים, והתנכר כבר אז בחבה יתרה לקבוצות של צמחים וחיות שונים, אז המציא לו שחוק-ילדים, לתת להפרחים כל צבע וצבע שיחפוץ ולתכלית זו עליו רק למשוח את הצמחים בצבע נוזל. דבר זה אינו אלא משחק ילדים — ואולם הדבר הזה מוכיח למדי, כי כבר בשחר ילדותו התבונן דרווין אל שנוי הגונים של הצמחים. שורש האידיאה, שהיתה אחרי כן לתוכן כל חייו, נמצא עוד באותה המהתלה של ימי ילדותו. בימים ההם קרא איזה ספר מסע על דבר מסע אחד מסביב לכדור העולם. והוא מאמין כי הרושם העמוק שעשה עליו הספר ההוא עורר בקרבו את החשק לנסוע ואת כליון נפשו לארצות רחוקות. על החינוך שקבל בבית הספר אומר הוא בעצמו, שעבר עליו זה מבלי השאיר על עצמיותו כל רושם. את פואסון חפצו הוריו לעשות לחובש. מסרו איתו ביד דודו, שנתן לו בתחלה לנקר באיזמל את הנידים מתוך עלי הכרוב. ואולם כשהיה הילר בן תשע, באה לידו פעם אחת תכנית-הלמודים של בית-ספר פוליטכני, ומצא כי יודע הוא לפתור איזו מן השאלות המוצעות, וגם פתר אותן באמת, ואז נפתח לפניו עולמו. ופונטין היה בן לאיש פקיד, וכתב חרוזים פחותי ערך. ריחו הגאוני של הנער נתגלה רק כשבא לידו שיר-הזמרה היפה שחבר מַלְהֶרְבְּ על מות היינריך הרביעי, אז נולד בו המשורר. גם לנרנג' לא מצא בנפשו כשרון מיוחד ללמודי הספרות. כשרונו הגאוני למתימטיקה נתגלה בו בתום השנה השנית לשבתו בבית-ספרו והוא קרא איזה דבר מאת האַליי; לא ארכו הימים והוא גמר את עבודתו הראשונה (על דבר השנויים).

מובן מעצמו כי בכל המקרים האלה לא הרושם הוא שברא את הגאון, ואולם הוא הוא שנתן לו ידים להתעוררות ידועה והראה לו את הדרך אל מטרה נודעה אשר אפשר שהחינוך והסביבה לא היו מביאים אותו אליו, ולא עוד אלא שלפעמים עוד היו מרחיקים אותו ממנו, ואשר מן המוכרח היה שישינהו, אם לא חפץ שגאוניותו תרד לנמרי לטמיון. הרשל שהיה תלמיד מיסיקה, למד מעצמו לשונות ומתימטיקה וידע אותן בדוחק. כשהיה בן עשרים ואחת, ראה במקרה מבעד לטלסקוף את כפת השמים, ויחליט להמציא בעצמו קנה-צופים טוב מזה שבעתים, ומקץ חמש עשרה שנה היה מוכן בידו הטלסקוף הגדול שלו. לאלאנד, שהיה מתלמידי הישועיים כתב בעודו נער רומנים ודרמות, אחרי כן אמר להיות לארבוקט, ורק לבסוף, כשלקח אותו פעם אחת אחד החוקרים עמו, להתבונן למראה לקוי חמה, גמר להקדיש את עצמו ללמודי האסטרונומיה: באַ־היו היה נכון להיות לכהן וגם רצה באומנות זו; ורק מכה טריה שדבקה אל כף ידו ולא חדלה ממנו ימים רבים, הועידה אותו לשעבד את עצמו אל המדיצינה.

כמעט שאין לשער את גודל הפעולה שמשאירים על האדם בתקופת הבגרות שלו אותם הרשמים העוברים מן המוחש אל הנפש. ככה מספר לנו גראצי: „מאורע אהד עלי להזכיר, שאפשר לחשוב אותו למין פרשת-דרכים בהתפתחותי הרוחנית. מקרה היה שבא לידי פעם אחת כתבי אריוסטי. רוחי הנוח מטבעו להתפעל מאד

לכל יפה ואשר התענה ימים רבים תחת ידי מורי הנזירים, התמכר בכל עוז לכל הנעימות הרבות אשר מצאתי אצל אריוסטו. איש איש מבקש את גן עדנו. גן עדן שלי היה מורי ורבי אריוסטו. בשעת ארוחת הצהרים וארוחת הערב היה „רולנד" מונח אצלי על יד הקערה ובלילה לא ישנתי עד אם כבה אבי את הנר ואני נשארתי בחושך. אכן יש יום והדור הבא ישמיע את משפטו אם פעלתי דבר ואם לא. ואולם אם באמת פעלתי איזה דבר, אז חייב אני תודה על כל זה רק לאריוסטו הנפלא".

יש גם שחמדת נשים משפיעה את השפעותיה ומתוה את הדרך אשר ילך עליו האדם. דנטי אומר כי מגעו ומשאו עם ביאטריציה הביאו אותו בראשית ימיו לידי רוח הקודש. בורנס, שהתרגש לשמע השירים ששרה אמו ולמקרא הספרים אשר קרא, כתב את שירו הראשון בהיותו נער בן חמש עשרה שנה והיא אהב אז נערה צעירה. אכן יש גם כאלה אשר אצלם תמלא הזית האמונה את מקומה של האהבה. לאקורדייר כתב את שירו הראשון אחרי שנמשח בפעם הראשונה, ורפיזרדי כתב שיר תהלה לכבוד אַגתה הקדושה בהיותו בן שלש עשרה. הצד השוה שבכל המאורעות האלה הוא, כי חלים הם כלם בתקופת הבגרות. רשמים חזקים מקבל האדם גם בתקופות אחרות מתקופות ימי נפש והתרגזות סתומה. התקופה הזאת היא תקופת כושר להזיה דתית ואירוטית; ואולם פעמים הרבה מאד היא גם השפעה להתפתחות הנטיה לחטאים ולפשעים. על הדבר הזה הייתי חפץ להשמיע פה עוד מלים אחדות.

כבר העירותי על החזיון כי עם התחלת תקופת הבגרות ובשעת השתלשלותה מתגברת מאד הנטיה לפשעים. ההמון הפשוט יודע את הדבר הזה, ואצלנו באיטליה מסמנים במלה „אומרטא" גם את הבגרות וגם את הפושע. התאוה לחטוא מתעוררת, כאלו היא באה להיות לסימן התבשלות של הכח, ויש שאנו נזכרים כי אצל הפראים אין הגברים קרוים גברים כל זמן שלא עשו איזה מעשה רצח. מארו (בספרו „הבגרות אצל האיש והאשה") עשה בנידון זה את נסיונותיו אצל 900 תלמידים מבני שש ועד עשר שנים ואצל 3012 מבני אחת עשרה ועד שמונה עשרה שנה. הוא, וכן גם שטרבוק, מצא את חזיונות הבגרות היותר נפלאים: קלפטומניה, בלבול כל המושגים היסודיים בדבר הטוב והרע, מלנכוליה, מיני יראה שונים הבאים לרגלי היפוכינדריה, שגעון של גדלות, שגעון של נרדף וכל יתר המינים של דמיונות שוא. אני בעצמי עשיתי את בחינותי עם ארבעים צעירים משכילים שעמדו בתקופה הקשה הזאת ומצאתי אצלם נטיה גדולה והזקה מאד לתאוות סוערות שונות: לגנבה, להבעיר בערה בזדון, לרדיפה אחרי כבוד עד כדי מחלה, להלוצינציות ולשגעון של גדלות. ששה עשר מהם לא ידעו לספר לי שום מאורע מיוחד ממאורעות חייהם. שבעה נזכרו לבסוף כי בין השנה השמינית והשתים עשרה לחייהם הרגישו איזה גירוי מיוחד של תאוה מוזרה; אחרי שמצאו כי המצב הסוציאלי של משפחתם מכביד עליהם עד בלתי שאת, היה ברצונם לכבוש להם את הריפובליקה סן־מארינו או את אחד האיים אשר ספר על אדותיהם זול וורן. חמשה מהם שלחו ידם בגנבה, בכדי שיוכלו לפזר כסף ולהיות נחשבים לבני אנשים עשירים. עוד חמשה היו חולים מחלת השגעון של נרדפים וייראו תמיד כי יקחום לעבודת הצבא או כי יושיבום בבתי־ספר. שלשה הודו לכל־הפחות כי בהיותם בני שמונה שנים היו גסי־רוח ועזי פנים בביתם. שלשה היו בעלי הזיה דתית יתר מדי ובדעתם היה להיות למיסיונרים או למתבודדים.

האחד סבל מרוב דמיונות אירוטיים והשני נסה לאבד עצמו לדעת. אצל חזיונות כאלה והדומים להם יש לנו עסק עם הפסיכוזה של הבנרות הידועה היטב לכל רופאי הרוח. המצב הזה מתגלה אלינו אם ברגש העצמי הנפרז על המדה עד לכדי מחלה ואם ברדיפה אחר הגדולה ואם בהזיות דתיות או אירוטיות ואם בהעויות ומעמדי התרגשות שונים ומשונים, שאחריהם באה עיפות נמורה של הנפש והגוף. דומה כאלו בשעה זו עובר דרך הרוח איזה זרם חי של כח מיוחד, כאלו דוחפת אותו סופה, אשר את החלש תדכא ואשר להגבור תתן כנפים ותנשא אותו עד למרומי אין קץ. המרכזים של הכח הנפשי, שמעטו לעבוד עד כה, מתחילים עוסקים עתה בכל תקפם בעבודה. ועל כן נקל להבין גם כן, מדוע דוקא הרושם שנתקבל בתקופה זו פועל על הנפש כמו זרע על חיק האשה, ומדוע רושם כזה יש לו הכח להורות להרוח אשר יש בו גאוניות את הדרך לכל ימי חייו ולהועיד לו את המקצוע אשר שם תהיה פעולתו.

טורין. צ׳יזרו לומברוזו.

בקרת.

„חיי וסילי פיבייסקי“ *).

ל. אנדרייאוב הפליא יום אחד את הבקורת הרוסית. נדמה, שבן-לילה גדל כשרונו של הסופר הצעיר הזה, וכמעט שבפתאום היתה התגלותן של הרבה תכונות מצוינות ביצירתו הבילטריסטית החדשה; לא חכה איש ליכולת גדולה כל כך אצל הסופר הזה, והנה זה בא ו„חיי וסילי פיבייסקי“ בידו.

אפשר, שהפתאומיות הזאת היא גם שמבארת לנו קצת את מבוכת המבקרים ואת טעותם, שבאה להם בתור תולדה של המבוכה הזאת,—טעות גדולה, הכלולה בזה, שהם חושבים את יצירתו החדשה של אנדריאוב ליצירה סימבוליסטית, בשעה שבעיקרה היא רק תמונה פסיכולוגית־ריאליסטית עד מאד.

החיים, אשר לקח לו הפעם ל. אנדרייאוב לחומר, אמת היא שהם אינם המוניים כי אם רוחניים, עמוקים ויפים, אבל אפים זה אינו שולל עדיין מהם את מהותם הריאליסטית, אינו עושה אותם ללא־חיים.

הן לא יהפכו חיים ללא־חיים על ידי מה שמהותם אינה רגילה או על ידי מה שתכונתם רוממה או על ידי מה שהתוכן שלהם דק מאד.

*) „חיי וסילי פיבייסקי“ מאת א. אנדרייאוב. מאסף „דעת“, כרך א׳. פטרבורג, 1904

ל. אנדרייאוב חדר בספורו החדש לעמקי נפש האדם והעלה מתוכה אמת פסיכולוגית.

כשהחיים עוברים להם בהשקט ובבטחה, כשאין בהם איזה אינטרס מיוחד, איזו צרה מיוחדה, רצון מיוחד, שאיפה מיוחדה, התנגשות מיוחדה — כמעט שאין האדם מכיר בהם. כשם שאין אדם מרגיש שיש לו לב, בשעה שהלב בריא, וכשם שאין אדם מרגיש בידו הבריאה, כך אין הוא מרגיש בחייו הבריאים, בישותו הבריאה, בחיים שיש להם שווי־משקל והם שוטפים בהדרגה. ההרגל מישן את ההכרה: הרגיל והשכיח אינו עושה עלינו כל רושם. לכן אין האדם מרגיש בה„אני" שלו, בשעה שהויתו נוזלת ושוטפת לה במהלך תדירי. ומכיון שאין הוא מרגיש ב„אני" שלו, אין הוא מרגיש ממילא גם ב„בלתי־אני". כשם שאין הוא מרגיש באותה שעה בעולמו הסובייקטיבי, כך נסתרה אז מעיניו גם האוביקטיביות — „מה שאינו הוא". ואין צריך לומר שאין הוא חש אז באיזו עבדות של ה„אני" שלו, באיזו השתעבדות של ה„אני" שלו לאיזה „בלתי־אני" אבייקטיבי, לאיזה אלהים העומד מעל חייו הסיבייקטיביים ונוהג בהם.

אכן כל זה משתנה לגמרי כשיבוא איזו שנוי נמרץ בחיי האדם. כשיתהוה איזה מקרה מעציב, כשתעלה עליו איזו צרה אוכלת, איזה צער ממרר, אז מתחיל האדם להרגיש, שאבד לו שווי משקלו, כלומר, הוא מתחיל להרגיש בעצמו; הוא מרגיש אז את חייו, מפני ש„חולים" הם. הוא מרגיש אז ב„אני" החולה שלו: הוא מוצא את עצמו. מגביל הוא אז את ה„אני" שלו בתחומין מדויקין ומכניסו בתור עצם נבדל לתוך הכרתו. ומכיון שה„אני" האנושי מתפרד אז בתור עצם עומד ברשות עצמו, נולד על ידי זה עצמו מין „בלתי־אני". עולם בלתי־סובייקטיבי, עולם אובייקטיבי, כלומר, עולם שלם של רצונות אשר לא נמלאו, של רגשות לא־רצוים. ה„אני" נבדל אז מן ההויה בכלל. כל מה שמעיק לה„אני" על ידי העדרו או על ידי מציאותו נעשה אז ל„בלתי אני", לכח אוביקטיבי, כח זר.

בשעה כעין זו מתקבל כשרון האדם, להשתתף ולהתעמק בצער זלתו. שעה כעין זו מוכשרת עד מאד לאהבת־הרֵע. הצער של עצמו מחבב את רגש ההשתתפות בצער זולתו. האדם שמצא את עצמו, מרגיש על ידי אַסוֹציאציה חושית במציאות אנשים אחרים, „אניים אחרים. מיון ההויה מופיע אז האדם בכלל ונעשה למרכז האינטרסים. האדם נעשה אז יותר מוכשר להבין את צער חברו על ידי השואתו לצערו של עצמו.

בשעות כמו אלו יחשב „בלתי־ה„אני" לאויבו הגדול ביותר של ה„אני". האדם מתחכם אז לאויבו זה, ורוצה להשמידו. האדם לוחם אז על השמדת שעבורו, על חירותו. רוצה הוא להשתחרר מן ה„בלתי־אני" הזה, לבטלו, לפוצצו. אכן תוצאות המלחמה הזאת כבר תלויות במצב הסביבה, אשר בה נמצא האדם באותה שעה.

אם די־דעת בסביבה זו, די הבנה, די כלי־זיין של המחשבה האנושית, והעיקר, די איניציאטיבה אנושית, די חפש האישיות, די מרחב לעבודה צבורית—אז ירגיש מיד ה„אני" הסובל באפשרותם של כמה נצחונות על „בלתי־האני" האכזר; אז ירגיש מיד ה„אני" המשועבד שאפשרית היא הרחבת ממשלתו על „בלתי־האני", על הכחות האובייקטיביים העורים. אז יועם הדר ה„בלתי־אני", והאדם יצא לפעלו מלא כחות־

עלומים, מלא אנרגיה לעבודה חיה ופוריה. אז יכנים האדם מתנות חדשות לתוך אוצר הקולטורה, והחיים יעשו יותר נעימים, יותר רעננים, יותר מבטיחים — -- —

אכן אם עניה הסביבה עד המתת כל הכרה בריאה והעדר כל זיק־תקוה לחיים חדשים, אם סכלות קצונית שולטת בה והאיניציאטיבה של האישיות מורדת בה עד שאול תחתיה, — לא ימצא בה ה„אני" הסובל, שהכיר בעצמו, את ידיו ואת רגליו. והיה רק זה – שירגיש ב כ א ב־עצמו, יען הרגישו בעצמו, ושביב־תקוה לא יראה לפניו, וניצוץ של אור לא יגיה את חשכתי; ובהיותו צמא — לעזרה, לא יאמין באפשרותה של עזרת עצמו; ובהיותו אובד ומתיאש, יכיר את חולשת ה„אני" שלו ולעומת זאת — את כח־הברזל של „בלתי־האני"; וגדול יהיה בעיניו — המרגיש את גבול יכלתו של עצמו, הנעשה בטל ומבוטל לפני הדר גאונו של האין־סוף, של הכל־יכול — כבוד בלתי־האני האיבייקטיבי הזה, גדול – מפני חזקו, גדול — מפני תקפו; והעריץ והקדיש האדם הדל הזה את „בלתי האני" וכרע לפניו וקרא לו א ל ה י ם נ ד ו ל י ם; ונפל האדם, בתור אדם בסביבה המרעילה והממיתה הזאת. ודמיונות מיסטייב ישלטו בו שלטת בלי מצרים.

ולא יבין האדם הדל והאמלל, הסובל בסביבה כעין זו, למה נוצר; ולא האמין, ש מ ט ר ה ב פ נ י ע צ מ ה הנהו, ולא יתן לו לבבו להאמין, שהאלהים הנערץ והנקדש רע־לב הוא, והיה מנקר ומחטט במחשבתו של עצמו, ומצא: שהאלהים הגדול והרחמן בודאי יצר אותו ל ש ם א י ז ו מ ט ר ה א ח ר ת, ושהוא רק קרבן על מזבח איזו אידיאה נשגבה ה ע ו מ ד ת ל מ ע ל ה מ ן ה ח י י ם. ואם תכנה של אידיאה זו ותוצאותיו של קרבן זה המה — הבאת פדות להאנושיות הסובלת, ישתעשע ברעיון הנאצל הזה וידבק בו בכל לבבו — כי מי כמוהו, הסובל והמצטער, מרגיש בצער חברו, בצער ההויה, ורוצה להמיר את זה ב ש מ ח ת־ההויה.

וזהו מצבו הנפשי של ווסילי פִּיבייסקי, ב ן ה ס ב י ב ה ה ע נ י ה ש ב ע נ י ו ת ב ן כ פ ר ר ו ס י,—מצב נפשו, שבהכרח צריך היה להביא את גבורנו לידי קטסטרופה טרגית.

רק בהיותי נשען על נקודת־הראות הזאת, הנני לספר את כל מה שספר לנו ל. א:דרייאוב בחרט־הציר המצוין שלו על דבר חייו של ווסילי פִּיבייסקי.

איזה מזל רע — מספר ל. אנדרייאוב — אָרב לחיי ווסילי פִּיבייסקי. וכאלו היה מקולל באיזו קללה לא נודעה, נשא עוד מימי עלומיו על שכמו סבל דאגה, יסורים ותחלואים. ובכל זאת לא חטא בשפתיו. בהיותו בן לאב נכנע וסבלן — כהן בפנה נכחדה — היה גם הוא בעצמו שפל־רוח וענו, וימים רבים לא הבין ולא הכיר בהכונה הרעה והנסתרה, שבה אספוה המון הצרות והענויים. הוא היה לכהן, נשא אשה, הוליד בן ובת, ויקוה שהכל נעשה טוב ומוצק לאורך ימים גם לו, כמו לכל האדם; ככה — אמר — יהיה הדבר לעולם, וגם ברך את האלהים, כי האמן האמין בו בשמחה ובפשטות — ככהן וכאיש טיב־לב ובעל רוח נדיבה.

בשנה השביעית לאשרו, טבע בנו במים. הדבר היה ביום בהיר, ביום של שמש לוהט ומאיר. על אשת הכהן עשתה מיתה זו רושם לא־ימחה. הצער עשה לו

קן עמיק עמוק בלבה. מרוב ינון התחילה לשתות לשכרה. קשים מכל דבר היו לה ימים בהירים, ימים של שמש לוהט ומאיר. הילדה הקטנה, נסטיה, בת שש, היתה גם כן עצובה תמיד ועצביה רגשו לרגעים. כל היום ישבה על הרצפה והשתעשעה בתונה גדולה בנלמיה ובסליה. ויהי שעשועה תמיד בזה, שהפסל, למען הכעיסה ולמען הרעימה, לא שמע לקולה, והיא יסרה אותו קשה, עקרה את ידיו ואת רגליו ותכהו. הספירה הרגשנית נעשתה לה, לרגלי ההרגל של הסביבה, לצורך פנימי, ותהי בוראת ספירה זו גם במקום שחסרה. בראות הכהן בפעם הראשונה שאשתו שותה לשכרה ובהבינו שמעשה זה הוא בכיה לימים רבים, לעולם, קם והלך השדה. זמן רב התהלך במרחבי השדה מתחת לשמי־קיץ, פתאם עמד והכריז בהתפעלות של שמחה: „אני מאמין!". ההרגיש הכהן כבר אז את הספק המכאיב? ברור לני, שכשאדם מכריז בקול רם: „אני מאמין!", אות הוא, שבמעמקי נפשו כבר לוחש לו איזה שד: אל תאמין! ובני הכפר התחילו מתיחסים בשנאה להכהן שלהם, כי משונה ומוזרה היתה תפלתו. פעם היה מאריך בלי צורך, ופעם היה נמהר בלי שום סבה נראית לעין, את המתנות, שהיו מביאים אליו, היה מקבל באופן לא־נאות ומשונה כל כך, עד שהכל התחילו חושדים בו שאוהב־בצע הוא. הכל ידעו, שהוא אמלל בחייו הפרטיים, ויתרחקו ממנו, בחשבם את פגישתו לסימן רע. ביום הולדתו היה עושה חג ומזמין הרבה קרואים, אכן כמעט שאיש מהם לא היה בא. באופן מיוחד וקשה עד מאד התיחס אליו זקן־בית התפלה, איבן פורפיריטש קופרוב. קופרוב זה היה איש בריא, מצליח וגס, אשר מאס בפרהסיה בהכהן — יען היותו איש שאינו בר מזל. בנוגע לעצמו חשב קופרוב, שהשערות ההולכות ונמתחות לאורך הזהו ורגליו מביאות לו מזל. ויאמין בזה באיתה מדה עצמה שהאמין באלהים. קופרוב היה גא, בוטח בעצמו ושמח תמיד. בידיו ממש היה דן לתליה הכלבים הקטנים שילדה הכלבה השחורה צינגקא מדי שנה בשנה במדה מרובה. בשעת אסון נורא במסלת־הברזל היה גם הוא באותה צרה, ולא קרה לו כל רע, ויחשוב את הנס הזה למעלה טובה של אישיותו. — כשנודע לזקן בית התפלה, שהכהנית שותה לשכרה, חדל לנשק את יד הכהן. הכהן לא מחה נגד זה, ומפני זה חדל איבן פורפיריטש לכבדו לגמרי, באמרו: האיש הזה אינו שוה כלום, את עצמו אינו יודע לכבד כראוי, וגם בנוגע לאשתו — כך הוא, הזהו ס ד ר? שאשת כהן תשת לשכרה, בלי בושת, בלי מוסר־כליות? לו נסתה ש ל י לשתות ככה, כבר הייתי יודע מה לעשות לה!". גם התחיל קופרוב לדבר על לב האכרים לקבול על הכהן אל ההיפרכיה ולבקש ממנה כהן אחר. ומאידך גיסא, כמעט שמבלי כונה ורק באיזה הכרח, חשב תמיד הכהן רק על ארות קופרוב. איזה כח נסתר של היפנוטיסמוס משך את מחשבת הכהן לצד זקן בית התפלה. פעם אחת קרא קופרוב בבית התפלה בפני הכהנית: „להשכורה הזאת לא היו צריכים כלל להרשות את הכניסה לבית התפלה. חרפה היא!" וכשספרה הכהנית לבעלה מה שקרה לה, לא מצא תנחומין לנפש האמללה, אלא אמר: „ומה תעשי להם, נסטינקה? צריכים אנו לסבול!" בלילה ההוא שתתה הכהנית לשכרה, ואז בא אותו הדבר הנורא והמזוהם, אשר עליו לא היה הכהן יכול לחשוב בלי פחד של צניעות וחרפה שאי אפשר לשאתה. — בחושך המלא דאבון ומרירות, בתוך החלומות המשונים ילידי האלכוהול, למשמע הקולות הנמשכים של המלים הנפתלות על דבר

הבכור שאבד — עלה במוחה של הכהנית רעיון שגעין: ללדת בן אחר. אשר בו יקום לתחיה זה שנקטף בלא עת. ומלאה אש תקוה של שגעון, כלה יפה ומגוללת. תבעה הכהנית מן הכהן: א ה ב ה! — הכהן היה מלא אימה. הוא הפיל תחנונים לפניה: „אין צורך, אין צורך". והיא הנתה נכאים, יללה וצרחה מר: „החזירה לי את בני. החזירה, כהן! החזירה. אני אומרת לך, מקולל!" — השגעון עצמו עמד על יד הפתח. „אינך רוצה — זעקה הכהנית. וכלה צמאה לרגשות־אם, קרעה מעליה את בגדיה, נשארה ערומה מבלי דעת כל בושת. נוראה ולוהטת כאשה זונה, דלה ומעוררת חמלה כאם נכספת לבנה — אינך רוצה? אם כן, הנה לפני כסא אלהים אני נשבעת לך: החוצה אצא. ערומה אלך, את הגבר הראשון אשר אפגוש, אחבק! החזירה לי את בני, מקולל!" ותאותה הכריעה את הכהן הצנוע. —

ואולם כנפול שנה על הכהנית, קם הכהן וסילו ויצא השדה. ושחור היה באותו רגע הרקיע כהאדמה השחורה. והלילה של סתו היה מלא עזובה רבה. אין קול ואין קריאה ואין נאקה. היתה מנוחה ארוכה, מנוחת־מות. שתיקה גדולה. „קול לא־נודע קרא בתוך החושך. — „אני מאמין!" קרא הקול הנסתר הזה, ויהי בקול זה: נערה ותפלה, הזהרה ותקוה. והכהנית הרתה לעת האביב. כל ימי הקיץ לא שתתה. הכל נח ושקט בבית הכהן. גם לבית התפלה היתה נכנסת הכהנית באיזו גאוה ובגודל לבב. ויפה מאד ומלאה אהבת אדם היא התמונה הנחמדה של תקופת ההריון של הכהנית, אשר יתן לנו במקום זה ל. אנדרייאוב. — ובכל שררה מנוחה עמוקה ומלאה שמחה. נשמתו של הכהן שחקה ברממה, בעליצות, והוא לא ידע ולא התבונן ולא ראה, כי על מצחו, שם, בין גבות עיניו, רבץ לו, מבלי השמיע כל קול, צל דק של עצבת גדולה — כי גם בימי המנוחה והשלוה האלה ארב לחייו המזל הרע המלא חידות. — נולד בן. ויהי לו ראש גדול ורגלים דקות, ואיזה דבר מוזר ומשונה ונבוב כל רעיון נח במבטו השוקט. ויקראו לו ווסילי. שלש שנים חכו הוריו בפחד, באימה, ובעבור שלש־השנים נעשה להם ברור, כי „ווסיה" החדש נולד ש ו ט ה. יליד הריון של שגעון — משנע בא לעולם. נ ז ר ת ה ה כ ר ח, ט ר נ י ו ת ה מ ז ל, א כ ז ר י ו ת ה ש ל ה א ו ב י י ק ט י ב י ו ת. עברה עוד שנה אחת בשממון הקשה של הדאגה, ובהתעורר האנשים ובהביטם על סביבם — מלכה על כל רעיונותיהם ועל חייהם תמונתו הנוראה של השוטה. הוא חבל את חיי הכל. כמקדם היו מסיקים את התנורים, כמקדם התנהגה כלכלת הבית, והאנשים דברו, שוחחו על עניניהם, אכן היה היה איזה דבר חדש ונורא: לכלם אבד חשק־החיים, ומפני זה הכל נהרס, נעשה רעוע ופרוץ. ובכל פנה שהיו האנשים פונים ובכל מעשה שהיו האנשים עושים לא היו שוכחים אף רגע אחד, ששם, בחדר האפל־למחצה, יושב לו אחד, שלא חכו לו, נורא, שנולד בשגעון. כשהיו עוזבים את ביתם ויוצאים, היו משתדלים לבלתי הפוך ראשם ולבלתי הבט לאחורם, אכן התאפק לא היו יכולים, ויהיו היפכים את ראשם, ואז היה נראה להם, שהבית, בית־העץ, עצמו מרגיש את התמורה הנוראה: נדמה, שהתכוץ הבית והצטמצם, מאזין ומקשיב לאותו הדבר הנורא המסתתר במעמקיו; נדמה, שכל חלונותיו הבולטים ופתחיו רסנורים, רק בכח גדול מעכבים את יציאתם של קולות איומים, קולות של אימת־מות, המתפרצים החוצה. לא הועילה להכהנית גם מה שהיתה הולכת לבקר את מכריה. נדמה היה, שחוטים דקים כקורי עכביש נמתחים בין השוטה ובינה, ונדמה

היה, שאם גם תמות, גם שמה, לתוך חשכת הקבר, ילוו אותה החוטים הדקים כקורי עכביש, וילבישו אותה בהלה וזועה. — ונוראה תמונת החיים של השוטה, אשר יתן לנו במקום זה ל. אנדרייאוב, נוראה ומרעשת. —

הכהנית התחילה מחדש לשתות לשכרה. ופעם אחת היא באה פתאם אל אישה הכהן בשאלה: „אמור נא על אדות מה אתה חושב? על אדות מה אתה חושב, חושב, חושב?" וכשלא ענה הכהן דבר, הוסיפה: „ואני יודעת! ואני יודעת! כהן, אני יודעת!" — „מה את יודעת?" — „יודעת אני על אדות מה אתה חושב. אתה, אתה... אינך מאמין באלהים. הנה הדבר!" — את גיניאלותו של השגעון אנו רואים כאן, דקות־החוש באופן בלתי־מצוי. זאת היא הפעם הראשונה, ששמע הכהן ווסילי דברים נאמרים בקול רם על הספקות וההרהורים, שהיו טמונים בחבו, לפני ולפנים, בקדשי הקדשים של נשמתו — וחרדה תאחז את לבבנו, ואנחנו שואלים את עצמנו: האמנם זך ובריא ישאר שכלו של הכהן באטמוספירה זו של שגעון? האמנם לא תפעל הסביבה השוממה הזאת על הפסיכה של הכהן עצמו? והכהן ווסילי התקפל והסתתר בקרב עולמו הפנימי: ה ו א ח ש ב. הוא עשה את כל מה שעושים גם האחרים; הוא דבר, עבד, שתה, אכל; אכן לרגעים נדמה שהוא רק מחקה את מעשי בני־האדם החיים האחרים, ובעצמו הוא חי באיזו סביבה אחרת, שאליה לא תחדור עין איש. מי שהיה רואה אותו, היה שואל את עצמו: על אדות מה חושב האיש הזה? — בבהירות גדולה כל כך חרותה היתה מחשבה עמוקה בכל תנועותיו; היה היו סימני המחשבה העמוקה הזאת גם בצעדיו הכבדים, גם בדבורו הכבד אשר התנהל לאט — בשעה שבין שתי מלים נאמרות הרחיבו את פיהן תהומות שחורות של רעיון מסתתר במרחק. איזה מסוה כבד תלוי היה על גבי עיניו. לעתים צריכים היו לקרוא בשמו שתי פעמים, בכדי שישמע ויענה, ולעתים היה שוכח לברך את מכריו בשעת פגישה. ויחשבוהו לגא ולגס־רוח. ולא הכיר הכהן פעם אחת את זקן בית התפלה. באותה שעה הרגיש זה בפעם הראשונה שקומתו של הכהן גבוהה מקומתו הוא, ולבסוף בקש ממנו הזקן: „בקר נא אותי באיזה אופן בביתי". —

והכהן הוסיף לחשוב; ויחשב על דבר האלהים ובני האדם ומקרי החיים האנושיים. ויהי הדבר בשעת הודויים. הכהן ווסילי, שהרבה חשב על האלהים ובני האדם, השתחרר מאופני המחשבה של הטרדיציה שלו. כמדומה, ששום דבר לא קרה, ובכל זאת קרה דבר גדול; קרה אותו דבר שהכהן ווסילי, אשר מאס בנשיאותה של הטרדיציה יצא מחתוליו ו י ר ד מ ש מ י ם א ר צ ה, וירא את האדם הטבעי לפניו, את האדם עם כל צערו העולמי. ונוראה היתה השעה, ונורא היה המקום, שבהם נגלה לפניו האדם הטבעי עם כל צערו העולמי! האדם הטבעי, בלי כחל ובלי פרכוס, בלי פרושי הספרים הקדמונים והקדושים, האדם הארצי, האדם כמו שהוא, האדם הזה נגלה לו בתוך הכפר הרוסי — במערת הדלות והבערות. ויהי הרגש הראשון, שנולד בלבו של הכהן ווסילי החדש, — רחמים, רחמים, רחמים; רחמים גדולים להאדם החי, להצער החי של האדם החי; אהבה גדולה, לא איזו אהבה מופשטת, אהבה מיסטית, כי אם אהבה חיה, בוערה, צבורית, בריאה, גדולה, אהבה להאדם הארצי הסובל. הכהן ווסילי מצא את האדם. הכהן ווסילי מצא את תכנית החיים; רק עתה הבין הכהן ווסילי את ערכם של הודוים: הדבר קטן היא? לפניו, ר ק ל פ נ י ו, מובאת אמת־החיים, ה ח י י ם

הערומים, ובמוחו מנקרת מחשבה גדולה הרת תוצאות גדולות לעתידותיו, יען כי רק לו, רק לפניו, נגלית אמת־החיים הזאת! סר הערפל מלפני עיניו, ובעינים מכהיקות הביט כמתפלא בפני האשה המתודה לפניו. ויהיו הפנים האלה פנים מיוחדים, ותהי חרותה עליהם איזו אמת בהירה וסתומה על דבר האלהים והחיים. על ראש הזקנה, מתחת להמטפחת, ראה הכהן ווסילי פלוגת שער על גבי הקדקד — קו אפור של העור בתוך השערות אשר סרקה האשה ברוב עמל ובהשתדלות גדולה. והשסע הדל הזה, הדראנה הנסתרה הזאת על דבר הראש הזקן, שאינו יפה ואינו נחוץ לשום איש, הלא כל זאת היתה גם כן אמת־החיים, חלק החיים, עובדה מתוך החיים, אמת עצובה על דבר החיים הבודדים, חיי הצער העולמי של האדם. פה נתגלו החיים ורצין־החיים הסתום בכל גדלם ובכל כחם. ויהי מראה הכהן נורא באותו רגע, ותחרד האשה הזקנה.

וימים נוראים באו בחיי הכהן ווסילי, ומה שלא היה עדיין — חדר לתוך מוחו. עד עתה היה עולמו כך: היה קיים עולם קטן, ובו חי הכהן ווסילי, היחיד והגדול, עם הצער הגדול שלו ועם הספקות הגדולים שלו, ויתר בני האדם כאלו לא היו ולא חיו כלל. ועתה — כאלו גדל ונתרחב העולם ונתרחבו גבולותיו לאין־סוף וכלו נתמלא אנשים דומים להכהן ווסילי. הכהן ווסילי גלה את החיים ויהי שכור־החיים; במין אנרגיה רגשנית ולא־נורמלית, התחיל לחטט, לנקר ולבקש את החיים ואת אמת החיים— להכיר את החיים בכל מראותיהם ובכל גוניהם. בשעת הודיים לא ידעו עוד שאלותיו כל בושת וכל רחמים, ורעיונו שנולד לא ידע עוד כל פחד. הרגיש הכהן ווסילי כי איתם האנשים, המגלים בשעת ודוים את האמת, הם עצמם אינם מכירים בהאמת האמתית של חייהם; הרגיש הכהן, שמתחת לכל האמתיות הנבדלות, הקטנות והדלות והרבות האלה אשר בחיי האנשים האלה, מסתתרת אמת אחת גדולה ומקפת; הכל מרגישים בה, הכל מחכים לה, אלא שאין איש יודע לכנות אותה בשם. והכהן ווסילי הרגש את האמת הזאת פעם בתור יאוש ופחד מבוהל, ופעם בתור רחמים, כעס ותקוה. כן נכנסו חיים חדשים לתוך הגוף הזקן, — וברדת הכהן ווסילי משמים ארצה, הוא רואה בפעם הראשונה את בתו בתור חומר ארצי, גשמי. הוא מגלה בנפשו מעט מעט את רגשותיו הטבעיים, ונוראה וארוכה מאד שיחתו עם בתו, שיחה מצוינה, שאי אפשר לתתה לפני הקוראים בקיצור. — וקול המזל הרע מכריז ואומר: לא בא עדיין הזמן, לא הגיעה עדיין השעה, גדולה עדיין התהום שבין האידיאל המקיה והמציאות החשכה. — וגדולה מחשבת הכהן ווסילי על דבר צער־החיים והעזרה הנחוצה כל כך; אכן קטנה היא הבנת־החיים של הכהן; רוח הסביבה הכפרית המתה, שבה הוא מכלה את חייו, תהיה לו למחנק; אין זכר לאיניציאטיבה, אין זכר לאיזה רעיון על איזו יכולת להחליש את הרע. כל הרע, כל הצער, כל הצרה הגדולה — כן נדמה לו — צריכים ומוכרחים להשאר כמו שהם, ואין מוצא מן הבצה. — אז יבוא האכר סימיון מוסיאנין להתודות, ומשונה היה גורלו של האיש הזה. נדמה היה, כי חק־ההשתלשלות אינו שולט כלל בחיים הפשוטים והדמיוניים האלה: באופן פתאומי ונלענ ואוילי כל כך התקשרו בהם עבירה בלתי חשובה כלל וסבל גדול; רצון חזק ואדיר ליצירה כבירה וחזקה עם חיים שאינם חיים כי אם צמיחה מנוולת, מין בריאה על גבול החיים והמות. וגדולה היתה צרת החיים, שנתגלתה פה לעיני הכהן, אשר אהב את האדם

הארצי. וברור היה לו, שכך אי אפשר שישאר הדבר, כך אינו רשאי להשאר — ואולם עזרה רחוקה ממנו; אין הוא יודע באיזה אופן אפשר למצוא תרופה ממשית נגד הרע הממשי. — ומאמין הוא בזה שהוא רוצה בו כל כך, בזה שהוא צמא לו כל כך, והוא נוזר, היא מצוה, על האכר מיסיאַנין: „אַל תבכה! אל תהין לבכות! נועים הם בבכיה כעגלים! מה אני יכול לעשות? מה אני יכול לעשות? התחת אלהים אנכי? התפלל אליו, אותו בקש; אני אומר לך: כרע על ברכיך, התפלל!״ — מי יודע, אפשר שרוקא מתחת להאמונה הבוערת הזאת מסתתר איזה צל של אי־אמונה! מוסיאַנין מלא השתוממות — ואתם היו בטוחים, שכל בני הכפר כבר ידעו את דרכי הכהן החדשות ומה משונות הן! — ומספר המתודים הולך ורב. הכל מתודים, מתפללים; והרעיון הצפון בכל התפלות האלה היה: צער, פחד ותקוה טובה. הכל דנו את החיים לחוב, אכן איש לא רצה למות, הכל חכו לאיזה דבר, חכו בהתבוננות, ברגש. ולא היתה ראשית לתקוה הזאת, ונדמה שמן האדם הראשון היא הילכת ובאה; עבר עברה התקוה הזאת, דרך כל המוחות והלבבות שכבר הלכי לעולמם ושחיים עדנה, ולכן היא מצוה עתה באומץ גדול כל כך, בחוזק מצוין כל כך, ותהי התקוה הזאת מלאה מרירות, כי ספג ספגה אל קרבה את כל הדאגה ואת כל הצער של התקוות אשר לא היו, את כל המרירות של האמונה הנכזבה, את כל התוגה הבוערת של הבדידות אשר אין לה גבול, ומרגיש הכהן את כל הדבר הזה והוא עבר להיפנוזה הצבורית והעולמית, ובעצמו הוא מתחיל ליחל ולקנית לאיזה דבר ברוח כושל ובזעם, וברגש לא־בהיר של צרה קרובה הוא מתחיל להבין, שהוא אינו אדון לבני אדם, וגם לא שכן להם, אלא עבדם ומשרתם, ומבקשות אותו ומצפות לו העינים המבהיקות של התקוה הגדולה ומצוות הן לו — כי קרוא הוא, והודויים הולכים הלוך ורבים. תמונה נוראה של צער עמוק הולכת ומשתרעת לפניו. הכל מחכים לעזרתו, והוא רק את רפיונו מרגיש, ורוצה הוא לחבק את כל אחד ואחד ולאמר לו: „רע אמלל, הבה נלחם יחדו, נבך ונחפש, כי עזרה אין להאדם משום מקום.״ וקיפרוב, זקן בית התפלה, כבר כיעס על אריכותם של ודויי הכהן, אם כי קשיותו של הכהן גם כן מוצאת חן בעיניו כקומתו הנכוהה, כהן אמתי, המכהן במקדש אלהים — כן נראה לו — דומה למשרת בבית מסחר, בעל לב ישר וקשה, המחויב לדרוש חשבון מפורט ונאמן. מי יודע? אפשר שהרגיש זקן בית התפלה, מה שהיה הכהן בשעה זו בעיני עצמו, הלא נתכווץ הכהן באותה שעה ונעשה לאפס לעומת הכח האביר והחזק של זה שהכל־יכול; הן חשב הכהן ווסילי באמת באותה שעה את עצמו רק למשרתו של מנהיג־העולם ולעושה־דברים של אחיו, אפשר שמפני כך היה כזה גם בעיני קופרוב.

ופעם אחת בלילה אמר הכהן להכהנית: „נסטיה! שוב איני יכול ללכת לבית התפלה״. — הדבר הזה היה מיד אחרי זה שפגש הכהן בשעת הודויים עני אמלל אחד, אשר רגלים לא היו לו, והוא היה גם חוטא שפל־רוח עד הדיוטא התחתונה, כששמע הכהן את ודוייו של העלוב הזה, קרא בלב מר: „גיהנם בארץ, גיהנם בשמים, איה אפוא גן־העדן שלך? לו היית תולעה, הייתי רומס וממית אותך ברגלי, אבל אתה הן אדם הנך! אדם? או תולעה? אמור נא מי אתה, איפה הוא אלהיך, למה עזבך?״ — ובאותו הלילה עצמו היה הדבר אשר קם הכהן ויעמוד לפני אשתו, ובהביטו בה במבט

כהה, אמר: „הנה חושך. העלי נא עוד אש!“ — „הנה הוא הולך למות“ — חשבה הכהנית ובידים רועדות. בשעה שעצי־הגפרית היו נופלים מידיה העלתה אש. והכהן בקש שנית: „העלי עוד!“ והיא הדליקה והדליקה. ובבית כבר דלקו הרבה עששיות, מנורות ונרות. ככוכב תכלת קטן בטל נר־התמיד בזוהר האש הגדולה והעצומה: נדמה היה, שהחג הגדול המלא אור, ככר בא, בא. רצה הכהן, השואף לממלכת האור, להגשים את אידיאלו הרחוק באמצעות האור החמרי. או לא! רצה הכהן התועה לבקש את האמת לאור הגדול הזה! — — — ואז קרה המקרה המחריד. אפשר שעל ידי השמוש בלי הזהירות הדרושה מצד הכהנית בחשתמשה בעץ־גפרית נעשה הדבר. ובבית הכהן ווסילי התלקחה אש בשעה שהכהן היה בשדה. הבית נשרף. את השוטה הצילו. והכהנית, אחרי שסבלה יסורים רבים של כויות ופצעים — מתה. —

נוהגים לחשוב לבלתי ריאליסטי את הספור אשר בו נפגשות פעם אחת המון צרות בלתי רגילות. אמת הדבר שמחזה כעין זה אינו מן הרגילים. אכן מה שאינו רגיל, אינו עושה אותו עדיין לבלתי ריאליסטי. במקרים כאלו אנחנו מוצאים לכל היותר רק אי־רגיליות ריאליסטית. יוצא־מן־הכלל ריאליסטי.

אותו הלילה הארוך, שבו מתה הכהנית, הוא שהגביל את מטרת חייו הבאים של הכהן ווסילי; אשר עמד כל אותו הלילה על יד מטתה של אשתו הגוססת. יחד עם גופה, שהיה חביב עליו כל כך, מת כמעט גם גופו הוא. נשאר בחיים רק רוחו — סתירת החיים שלו, הכחדת החיים שלו, האבסט־קציה של חייו. גז ויעף כל גאון, חלפה כצל גאות החיים. עבר חשק החיים. הוא דבק באלהים. הוא האמין, בהיותו מרגיש את חולשתו ואת אי־יכלתו לעזור לעצמו, התבטל כלו לרגלי ההכרח הפטליסטי. גודל הצרה האחרונה, אשר עלתה על כל אלה שקדמו לה, רמס אותו לארץ לגמרי. הכביד עליו את אכפו — עליו, שלא היה מלומד, עליו, שהיה כפרי, אשר בימים שעברו עוד האמין בפשטות ובקדושה ככהן וכאדם בעל לב ישר ורוח נדיבה. ובשמחה של שפלות אין־קץ, בגרשו מתוך דבריו אפילו את המלה „אני“ עצמה, קרא: „אאמין!“ — רגע ההחלטה בא. לפסוח על שתי הסעפים כבר אי אפשר היה לו. ברגע זה אפשר היה לו רק עוד דבר אחד: לכפור לגמרי, ו — יאמין, תחת לבחור בקצה הנורא האחד. בחר במשנהו. אותו רגע נעשה ברור לו, שהאלהים הגדול יכול לעזור להאנושיות הדויה על ידו, משרתו הנאמן. ויאמר לעצמו: קרוא אנכי! בחור אנכי! רק עתה מצא הכהן ווסילי פירוש מספיק לצרותיו ותלאותיו המשונות, רק עתה הבין: כל חייו למה. מוכרח היה למצוא להם פירוש. וימצא: כל חייו מלאים עמל, למען עשותו לבחיר אלהים למען עשותו לשלוחו של האל הגדול, הבא להציל את האנושיות. באותו מקום שראה אולת, מקרה, אי־סדר, נבלה, ראה פתאם משטר מסודר שאין כמוהו, הכמת אלהים. — אכן מי יודע? אפשר שבסתר עוד אורב לו איזה ספק האוכל בו כעש? מי יודע? אולי בעצמו אינו מרגיש בו לשעה? אכן, כשיבוא הרגע הנורא, כשיבוא אותו הרגע האכזרי אשר ישים לאַל את כל הסדר המדומה הזה? כשיבוא! — — — כן, מטרת חייו נראית מעתה ברורה ושלימה. ברור הוא, שהאל הטוב לא היה רוצה לברוא אותו למען יסבול. ודאי הוא, שלא לתועלת עצמו נברא; לטובת האחרים בא לעולם; בחור הוא, קרבן הוא. „את כל חייו הפך אלהים למדבר

שממה בשביל מה? בשביל שלא יתעה בדרכים עקלקלות ונלוזות, המטעות את האדם ומוליכות אותו שולל, ולמען יבקש לו במרחב החפשי דרך חדשה, דרך של אומץ-לב ועוז-נפשי. ומבקש הכהן דרך כזו, ואולם קצרה יכלתו, היתה לו למחנק כל הסביבה שלו, והוא תועה על דעת עצמו, ומוחו המלא תהפוכות הולך ומטמטם. הקטסטרופה הולכת וקרובה. אין לרעיונו בסים בטוח והוא תועה במרחבי הפנטסיה. — ומתמלא הכהן רוח פסימיסמוס מרגע לרגע יותר. חייו רמו אותו. כל מה שעשה בדעת ובמחשבה-תחלה, נהפך לו לרועץ, והוא נעשה — לשונא הדעת. כל מה שעשה בידיעה ובחשבון, הועיל רק להותו, והוא נעשה לאויב החשבון, מעריץ הוא רק את הכח העור, את ההכרח, את הממרות הנסתרות של זה שהכל-יכול. „היודע החץ, השלוח ביד חזקה, דבר על אדות דרכו? — לכן אין הוא מוצא את לבו לחשוב, מה יהיה משפט עבודתו הבאה ומשפט קרבנו ומשפט פעלו — כל הכח האנושי, כל המובן, שפל מאד בעצם וסוף סוף הוא בלתי מובן. הכח האמתי צפון בתוך הנפלא, במעשי אלהים. ונדול מכל דבר הוא כח הנס, ערך הפלא. — אז מתחיל ווסילי להכין את עצמו לקראת היום הגדול והנורא של המפעל הגדול אשר יפעל, לקראת העבודה הכבירה אשר יעבוד בשם אלהים לטובת האנושיות הנתונה בצרה; והוא משתדל להסיח את דעתו מחיי־ההבל. את נסטיה בתו שלח העירה לאחותו. את השוטה — את פרי חטאו — לא רצה לתת למשא לאחרים, וישאירהו בביתו על ידו. והוא התעתד לקראת העבודה הגדולה. וזקן בית התפלה בחושו הבריא כבר הרגיש את הבא. ויאמר לאשתו: „זכרי את אשר אני אומר לך: עוד יעשה הכהן הזה מעשים אשר לא היו". ובכפר ובכל הסביבה כבר התפשטו שמועות מרעישות ומחרידות על דבר הכהן. והכהן ווסילי הכין בין כך את עצמו לקראת המפעל הגדול. ביתו החדש כבר נבנה, והוא כבר ישבו, ורק כלים, כלי־בית חדשים, כמעט שלא הכנים לתוכו. בכל ארבעת חדרי הבית לא נמצאו בלתי אם שני כסאות לא־צבועים ושלחן ומטות. המבשלת הזקנה והחרשה הסיקה את התנורים בלי שום לב, והחדרים היו תמיד מלאים עשן, ולעתים קרובות הסבו כאב ראש. וקור שרר תמיד בבית. בימי קור היתה מתכסית זכוכית-החלונות מבית בכפור לבן, ויהי בבית אור כהה, איר מעורב בחושך. בראשית החורף קפאו על ספ־החלון גושי קרח גדולים, ויהיו נוזלים מהם נחלים על פני הרצפה. חברו של הכהן בכל הבית היה השוטה, זה השוטה הפרא, אשר אלמלי נתנו לו רגלים חזקות ומהירות, היה בורח בודאי היערה, וחי שם חיי־יער מלאים סודות עם שעשועים ועם אכזריות ועם חכמת־יער אפלה. בחברת השוטה הזה — ותמיד היו שניהם יחדו ותמיד היו בבדידות שניהם יחדו — חי הכהן ווסילי ויהי שקוע בחיי רוח מלאי סוד, חיי רוח אשר נשתחררו כמעט לגמרי מן הגוף, מן החומר. קדוש וטהור רצה הכהן להיות לשם „המפעל הגדול". הוא צם הרבה צומות, התפלל הרבה תפלות והתרחק מחברת בני־האדם. — וכל זה גם בדידותו וגם היותו תמיד בחברת השוטה — לא עבר עליו בלי רושם ויפעל הרבה על מצבו הפסיכי. — וקורא היה הרבה בברית החדשה. ובהיות הקור, הוא מרבה להתפלל בבית התפלה המואר למחצה. והשמועות המשונות על דבר התנהגותו הזרה הולכות בין כך ומתפשטות. ושניהם, הכהן ובנו השוטה, יושבים בכלוב הלבן של כתלי עצי האורן וקורות הספון, ומסביב להם לילה וסופת שלג. החלונות המכוסים קרח — כך מספר אנדרייאוב — הפיצו אור

למול זוהר האש וישלחו ניצוצות, ואי־אפשר היה להציץ בעד החלונות, כמו שאי אפשר היה להציץ בעד הכתלים, ויבדילו החלונות האלה בין האנשים ובין הלילה השחור; כטבעת שאין לה סוף סבב הלילה את הבית, לחץ אותו, העיק עליו, בקש איזה פתח בכדי להכנים דרך הפתח הזה את צפרנו השחורה, בקש ולא מצא, וישתנע ויתהולל על יד הדלתות; בידים מתות משש את הכתלים; נשימתו היתה — קור; בקצף הניף רבוא רבבות אנלי שלג זועפים ויבשים וישליכם פעם אחת מול שמשות החלון, אחרי כן נחפז בשגעונו עד השדה, ושם התהולל, התרפק, התאבק, ומלוא רחבו התנפל על השלג ויחבק את האדמה הקופאת ומראה לה כמראה שתי־וערב; אחרי כן התנשא, קרס ויארב זמן רב, הסתכל בלחש בחלונות המוארים ויחרוק שן; ושנית התנפל בקול יללה ואנקה על הבית; בכה ויליל בתוך הארבה בילל רעבה של רשעות בלי קץ ושל צער, ואולם שקר שקר הלילה: בנים לא היו לו, הוא אכל אותם ויקברם בשדה, בשדה, בשדה...

ויושב הכהן בלילה הזה וקורא בספר ברית־החדשה; קרא והתענג עד לשכרה על תמונת האהבה, הקרבן, האור, הענוי, החבה, הרחמים — ויהיו כל אלה חלומות של שגעון מלאי אור־שמש. ובשעת הפסקה אחת, בנשוא הכהן את עיניו מעל הספר הקדוש, וירגיש בסופת הסערה ובכל נוראותיה ויאמר כמדבר לעצמו: „מדוע אינני מצלצל בפעמון? האם לא אפשר הוא כי איש תועה בשדה?" — ומיד נשמע קול הדלת סובבת על צירה, הכהן ווסילי יצא בחפזון, „ב־אָ־ם־ב־אָ־ם", נשמע כרנע צלצול הפעמון, „ועתה הנני!" אומר הכהן ווסילי בחזירתו ופניו מוארים בשמחת שגעון, שמחה, שמחה! ושם: „ב־אָ־אָם־ב־אָ־ם!" — השוטה מתרגש ונוהם: „א־בא! א־בא!" והכהן ווסילי מרגיעו לאמר: „טוב־טוב, הרף נא, ושמע נא את אשר אקרא לפניך" — והכהן ווסילי קורא מעל הספר: „ובבואו וירא איש עִוֵּר מיום הולדו" — היודע אתה מה זה עור מיום הולדו? מעולם לא ראה לא את השמש ולא את פני אוהביו וקרוביו, נכנס לחיים — וחושך אפפהו!" קול הכהן מלא כח־אמונה, התפעלות של שמחה ורחמים אין קץ ושם: „ב־א־א־ם!" והוא: „שמע נא אפוא, בני: „וישאלוהו תלמידיו: רבנו, מי חטא, ההוא אם הוריו כי נולד עור? וישוע ענה: לא הוא החוטא ולא הוריו, כי אם נעשה הדבר הזה לבעבור יראה על ידו פועל־אלהים". — „א—בא! א—בא!" נוהם השוטה מלא־שמחה, והוא: „שמע נא", והוא קוראה, „...אנכי—אור לעולם! וכדברו כדברים האלה רקק על פני הארץ ותהי הרקיקה לטיט וימשח בטיט את עיני העור, ויאמר לו: לך וטבול... וילך ויטבול וישב והנה הוא פקח", פקח, ווסיה, רואה! פקח!" קרא הכהן בקול, ובקומו ממושבו התחיל להתהלך בחדר אנה ואנה בחפזון גדול. — ודרכו של הכהן ווסילי כבר ברורה היתה מני אז! — —

ואז קרה אותו המעשה הנורא. משרתו של זקן בית התפלה, סימיון מוסיאניך, אשר בהשתדלותו של הכהן נספח אל כהונתו זו, חסר בחול למען אדונו, ויפול עליו רגב־אדמה וימיתהו. וזקן בית התפלה כבר לחש באזני אשתו על אדות הכהן ווסילי לאמר: „זכרי נא את אשר אני אומר לך: — איש נורא הוא!" אכן רק האלהים יודע מאין ובאיזה אופן נפוצו מיד בכפר שמועות שונות ומשונות: כי דברו על אדות המיתה החטופה של המשרת סימיון וחשבו באותה שעה — אלהים יודע באיזו סמיכות הפרשיות — גם על אדות הכהן, ובעצמם לא ידעו מדוע הם חושבים עליו עתה ואל

מה הם מחכים ממנו. וחום קיץ שרר אז. אשר לא היה כמוהו. והכהן ווסילי עמד והתפלל. לשם נשמתו של המת התפלל, לשם האלמנה והיתומים התפלל, ואת רחמי האלהים וחסדיו בקש למען הארץ ויושביה. וזקן בית התפלה הרגיש כי איזה דבר משונה מתרקם עתה לעיניו פה. ירא היה האיש הבריא והנס הזה את התקרבותו היתירה של הכהן להאלהים. ירא היה את גדלן של התביעות, אשר התחיל הכהן לתבוע מבני האדם השפלים; מסופק היה אם יגמר המהלך החדש הזה בשלום. ובשעה שלבש הכהן ווסילי את בגדי־כהונתו ביום קבורתו של סומיאנין, נכנס הזקן לבית התפלה, ויקרב אל הכהן ומראהו היה מראה איש אשר לא ישן בלילות, ומלא זועה קרא בקול גדול: „ירא אנכי! מימי לא יראתי, ועתה אנכי ירא! ירא אנכי!" — „את מה אתה ירא?" — „את המות!" — ויביטו איש בפני רעהו, הכהן והזקן, מבלי דבר דבר. „את המות אנכי ירא! הוא חדר אלינו, וכמשוגע חדר ובלי שום שכל, ואת כלנו יקח, את כלנו יבלע. בחצרי — סלחו נא — גם תרנגולת לא תמות בלי סבה נכונה; ואנכי אצוה לשחוט אותה לארוחת־ירק, או אז תמות. ומה שם אכנה לזה? הנכון דבר כזה? כך אי אפשר; ואנכי מתחלה לא הבינותי! בבקשה מכם, כך אי אפשר!" — „ובמי אתה מדבר? בסימיון?" — „ובמי אפוא אם לא בו? האם בסידור „יבסטיגניי? שמע נא את אשר אומר לך — התחיל הזקן לדבר ביהירות ובעזות ומלא פחד וכעס — הנח נא את עסקיך אלה; שוטים אין כאן; לך לך בשלום; לך!" ובאנרניה נענע בראשו לצד הדלת, ויוסיף: „תיכף ומיד!" — „הוי! מה לך? ההשתנעת?" — „לא ידוע עדיין מי מאתנו השתגע! מה אתה עושה כאן בבקר, בבקר?" — „הנני מתפלל, הנני מתפלל... „כך אין מתפללים! חכה! סבול!" — והוא באחת: „הנני מתפלל". — „מנוול, הולך בשרירות לבו, רוצה אתה ללכת בדרך עצמך — הא לך דרך עצמך! איה סימיון? הגידה: איה סימיון? למה הרגת את האכר? איה סימיון? הגידה?" — והוא פנה בכח לצד הכהן. אז שמע צו קצר וחזק: „צא מזה, רשע!" — ומשונות היו השמועות המתהלכות בתוך הקהל. הכל מחכים, מצפים לאיזה דבר, וכל זה פועל כעין היפנוזה פעולה עצומה על הכהן. —

בתוך בית־התפלה עומד הארון, ובו הגוף המעלה צחנה, ובצד הארון — אלמנה ושלשה יתומים. ובחוץ — השמים כסו עבים ויהי חושך גם בבית התפלה. כל האנשים מתפללים. והכהן ווסילי עומד כמו על גחלים בוערות. הדבר, אשר בקש זה כבר, הולך וקרב. הנהו כבר פה. הנה הפלא! הנה הנה! שמחה, שמח, שמחה, הנה הכח, אשר ימיש הרים ממקומם! — הכהן ווסילי בוכה בביה היסטירית וצוחק צחוק היסטירי. ממולו עומדים האלמנה והיתומים ו א ל י ו מביטים — ארבעת זוגות עינים מחרישות. ואז קרה אותו הדבר המבוהל והגדול, אשר הכל חכו לו באימה גדולה כל כך. הכהן ווסילי עזב ברעש את מקומו, פלס לו דרך בתוך ההמון, ומלא קדושה כלו קרב אל הארון השחור והדומם. עמד על יד הארון, הרים כמצוה את ידו הימנית ונזר על הגוף הנהרס לאמר: „לך אני אומר: קום ועמוד!" — בכל הבית רעש ובהלה וחרדה ובביה וצוחה של אימת מות. והכהן ווסילי עומד ומחכה לנס הגדול, אשר צמא לו כל כך. כל הנאספים כבר עזבו את בית התפלה. והכהן ווסילי עוד עומד וצחוק מאיר וטוב, צחוק של איש מלא רחמים להפחדנים ובלתי־המאמינים, מתלונן על שפתיו, וכלו מבהיק על ידי שפעת האמונה שאין לה סוף ונביל, והוא קורא שנית בפשטות של

קדוש ומלך: „לך אני אומר: קום ועמוד!" — ואולם כל נס לא היה, והוא מוסיף ומדבר: „אם כן למה זה האמנתי? ולמה זה נתת בלבי אהבה להאדם ורחמים? הלמען התעלל בי? ולמה זה לקחתני בשביה? כל ימי חיי נתון הייתי בעבדות, כל ימי חיי אסור הייתי באזיקים. אף לא רעיון אחד חפשי! אף לא רגש אחד! אף לא נשימה אחת! הכל בך! הכל למענך! אתה — אחד! הגלה נא אפוא, כי מחכה אנכי!" — אז מתחילות גם הילוצינציות שונות להעיק לו בחרון ובאכזריות. בארון כבר מונח לא הגוף המת, כי אם בנו השוטה של הכהן, והנה שנית גוף המת, והנה שנית — השוטה. סמרו שערותיו מפחד. הכל נופל, הכתלים מתקרבים אחד אל אחד. הכפה נשמטת, הרצפה מתמוטטת, כל העולם כלו חל, נופל וחרב בעומק יסודותיו. ונבהל ונרעש בורח הכהן מבית התפלה. הוא רץ זמן רב ונופל, קם, והוא פצוע, ורץ מחדש. כל העולם כלו נופל וחרב ביסודותיו! על אם הדרך, מחוץ להכפר, נפל הכהן ווסילי. ויהי לו גם במותו מראה איש רץ. נדמה היה שגם במותו עוד הוא רץ הלאה, הלאה, — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

על אם הדרך נפל הכהן ווסילי.

אליהו חיים רחלין.

בְּכָל יוֹם בִּגְוֹעַ שֶׁמֶשׁ...

בְּכָל יוֹם בִּשְׁקֹעַ שֶׁמֶשׁ וְאַדְמִימוּת רַכָּה בִּפְאַת יָם לוֹהֶשֶׁת,
אַתָּה שׁוֹאֵל: „לְאָן נִשָּׂא הַלֵּב? מִי מוֹשֵׁךְ בּוֹ מִכָּל עֲבָרָיו?
מִי דָלַח אֶת רִגְשׁוֹתָיו, אֶת הַבְּהִירִים?
יַד מִי הוֹוָה בוֹ, לִבְקֹעַ אֶת־מְקוֹרוֹת חַיָּיו וְאֶת קְבָרָיו
הָעֲרִירִים? — — —
מִי הֵטִיל בּוֹ עַרְבּוּבְיָה שֶׁל שִׂנְאָה כְמוּסָה וְשֶׁל חִבָּה?
בַּמֶּה כּוֹפֵר רִגְשִׁי אָז וְאֶל מַה הוּא נִבָּא?
וּמַה הֵמָּה הַקּוֹרִים, שֶׁבָּהֶם נִשְׁמָתִי אָז נִתְפֶּשֶׂת,
וּמֵאַיִן הֵם הַנִּימִים הַנִּמְתָּחִים בִּי מֵעַצְמָם וְנִמְתָּקִים שָׁם בְּדָמִי?
מַה נּוֹתֵן לִי הַיּוֹם הָעוֹבֵר וּמַה הוּא נוֹטֵל מִשֶּׁלִּי?..."
— — — שְׁמַע!

בַּעֲלוֹת הַשֶּׁמֶשׁ וּבִגְבָרוֹ בִּשְׁמֵי־רוּם
הִלְעִיט אֶת נִשְׁמָתֵךְ אוֹר צָהֳרַיִם גָּדוֹל וְחֹם נֹעַר
הִשְׁכִּיר אוֹתָהּ אֹשֶׁר, עַד אֲשֶׁר לֹא תֵדַע כָּל הַיּוֹם
בֵּין אֹפֶל וּבֵין זֹהַר...
רַק בְּעֶרֶב הַיּוֹם וּמֵת הַשֶּׁמֶשׁ כְּגִבּוֹר גֵּאֶה שַׁאֲנָנִי
וּבָא וְאוֹרֵב חשֶׁךְ חָצוּף מִכָּל פִּנָּה,
כְּאַגָּדָה אִלְמָה אַחֲרֵי כָל הָאוֹר רַק קֶרֶן אַחַת נוּגָה וַעֲדִינָה
מְפַרְפֶּרֶת עוֹד וְשׁוֹפְכָה עַל הַמַּעֲרָב זִיו חַכְלִילִי וְחוֹלָנִי,
הִתְרוֹנְנָה אָז נִשְׁמָתֵךְ מִשִּׁכָּרוֹן אָשְׁרָהּ יוֹמָם –
וְהִנֵּה הִיא מִתְרַפְּסָה וְשׁוֹמֶרֶת בְּרֶגֶשׁ אַהֲבָה מְרוֹמָם
אֶת גְּסִיסַת קַו־הָאוֹר הָאַחֲרוֹן בָּעֲנָנִים;
הִנֵּה הִיא מִתְרַפְּקָה עָלָיו וּמִתְגַּעְגְּעָה וַחֲרֵדָה
כְּאֵם שַׁכּוּלָה עַל מִטַּת בְּנָהּ הַחוֹלֶה, שֶׁנִּשְׁאַר לָהּ לִפְלֵטָה
מִכָּל בָּנֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ לָהּ לְפָנִים...

ז. שניאור.

רְשִׁימוֹת.

מאת

יהודה שטיינברג.

I.

שְׁתֵּי מִיתוֹת.

על פני המגרש הרחב שלפני האכסניה בכפר אחד, העומד על פרשת דרכים בין עירות וכרכים קרובים ורחוקים, נזדמנו שני בעלי ענלות משתי עירות סמוכות, טעונים אורחים ואורחות מכל המינים. שניהם עמדו לעשות הפסקה לשעה קצרה, בכדי לתת ריוח לאורחים לטעום טעימה כל־שהיא באכסניה.

הזדקרו הנוסעים והנוסעות מעל גבי העגלות והתחילו מתברכים ודורשים בשלום בהדי הדדי, כשכנים קרובים של שתי עירות סמוכות:

— שלום עליכם! עליכם שלום! מה חדשות במחנכם?

— שלֹם, ברוך השם! ובעירכם?
— כלום! אלא חיים סרבינר... מכיר היית בו?
— נוּ?
— אומרים... שבק לנו חיים!
— חיים סרבינר?; כיצד?!
— חיים?! אימתי?! היכן?!
— לא בביתו — לעיר המחוז נסע. נספחה בו שם המחלה הידועה, ומהו אדם עפר ואפר? היום — חי, מחר — די!
— ברוך דין האמת!
נשתתקו האורחים העליזים. עוברת הברכה מפה אל פה בחרדת קדש; ומפני שהיא יוצאת מן הלב, היא נראית בכל פעם כחדשה ומשפיעה על השומעים השפעה מרגיזה.
— רגלוהי דבר נש ערבין ליה!
— עץ צעיר נקטף בעצם ימי פריחתו!
קריאה זו עוברת אצל הנשים מפה אל פה וכל אחת מצרפת לה אנחה מיוחדת וספוק כפים מיוחד.
ושוב נשתתקו. דומה, שכל אחד פורש מן הצבור הזה ומטה אזן לעצמו. בורק בנפשו, אם אינו חש באבריו: אם אדם כסרבינר יכול היה למות מיתה חטופה כל כך, פתאומית כל כך — מי זה יכול להיות בטוח בעצמו?
— אדם נפלא היה חיים! מפסיק אחד מתוך שתיקתו.
— אדם בלי „מרה". זבוב לא הרגיז בחייו.
— חכם עתיק היה! המבדיל בין חיים למתים — הוא העביר את כל החכמנים על דעתם וטמנם בכיסו.
— במקום שהוא היה „בורר", כבר ידעו הכל למפרע, שהאמת על צדו.
— כתבא רבא! הכל היו יראים מפני עטו!
— זה היה „יהודי בפה מלא".
— היהודים הישרים הולכים וחסרים. נשארת רק הזבורית.
— המבדיל ביני ובינו! צורתו עדיין מרחפת לעיני!
שפחתו של בעל האכסניה עמדה על מפתן השער ושמעה את הבשורה המעציבה — הזדעזעה גם היא.
היא הקשיבה לשבחיהם של המספרים אחרי המת; פניה חורו וסמקו, ובאחרונה זלפו עיניה שתי דמעות:
„ברוך דין האמת!" רחשו שפתיה.
אין האורחים יכולים להרגיל את עצמם אל הרעיון, שחיים סרבינר מת ונפטר מעולמו. השבחים הולכים ונשנים.
— אדם יקר.
— לב טוב — לב יהודי.
— חכם עתיק.
— ספרא רבא.

— יכול היה להיות רב בקהלה הגונה...

חיים סרבינר מת ונפטר מעולמו של הקדוש־ברוך־הוא; אבל קם לתחיה בלבות האנשים. אותם האנשים בראו אותו שוב בלבם — בריאה חדשה. על אפו ועל חמתו של מלאך המות חיה יחיה, ולא עיד — אלא שיאריך ימים!

פסק התיאבון אצל האורחים לטעימה. הכל שקוע בעצבות. הכל מביטים זה לזה, כאומרים: „ראה מה עשה מלאך המות!"

— עתה צא ואמור: „כל מה שעשה הקדוש ברוך הוא לטיבה עשה"!

ושוב שבחים.

* * *

„ט־ר־ר־רק טר־טר" — נשמע קול עגלה מקשקשת ויורדת מן ההר שעל דרך עיר המחוז. מכרזת העגלה, שאורחים חדשים באים. פנו דרך!

עמדה העגלה החדשה אצל האכסניה.

רק אורח אחד הביאה.

מי הוא זה?!

— חיים!?

— סרבינר?!?

נשתתק העולם. אבד מהם כשרון הדבור. מסתכלים הם הדדי — ונרעשים ונפעמים.

הראשון היה בעל האכסניה שפתח פה לאלמים:

„בריך רחמנא, די יהבך לן..."

— זו מהי? שאל האורח החדש מתוך צחוק.

— הוציאו עליך שם־רע ש... ש... כי..

— כי מתי?

– הן, הן! מנענעים כלם בראשיהם.

— קצת אמת היה בדבר: הולה מסכן הייתי; ממש — לאחר יאוש; אף־על־פי־כן נתפסו הרופאים בדאים. ואני לא חפצתי למות.

* * *

שוב עולים נשכחות על לבות בני האדם...

נזכר אחד מן האורחים, שחיים סרבינר הוא אכזר ורשע לממון.

ואחד נזכר, שחיים זה הוא הדיוט, שלמד בזקנתו פתגמים יפים מתוך ספר מלין דרבנן, ושהוא דלטור ומוסר פשוט. הכל יראים מפני עטו.

ושחיים הוא אחד מן השוטים המחזיקים את עצמם לחכמים, ומשתדלים לפתות גם את כל העולם, שיאמינו בחכמתו.

ושהוא אדם מלא עברות, שאפילו יום־הכפורים אינו מכפר עליהן.

שפחתו של בעל האכסניה נזכרה גם היא הנשכחות מן הימים שהיתה משרתת בבית סרבינר... שתי דמעות חדשות נזלו מתוך עיניה, ומהרה להסתר בחדר הבישול

חיים סרבינר שב לתחיה בעולמו של הקדוש ברוך הוא. כנגד זה גוע וימת אותו סרבינר שבראו האנשים בלבם.

אין איש מוריד דמעות על המת השני.

II.

עַל הַכְּנָפַיִם.

כל ימות החורף שכבו הדבורים בכוֶרת — שקועות בשנה וחולמות ורואות כנפים... תעופה... שושנים... גביעים מלאים עסים...

עד שנכנס קו עליז של שמש האביב דרך האשנב הקטן שבכורת; פקח להן עינים בעל כרחן וקרא עליהן בשפת אורים:

„חלומות — לעצלים, וחיים ותקומה — לזריזים!"

תנועה קלה התחוללה בכורת.

יצאה הדבורה הראשונה לתוך אויר עולמו של הקדוש-ברוך-הוא; מעופפת היא לכאן ולכאן, מעופפת ומזמזמת.

שירה היא זאת על הכנפים, על הרום, המרחב, הנשגב, האין-סוף!

על החופש המוחלט ועל העבודה מרצון חפשי.

בין כך דפק לה הרעב על לבה.

נכנסה לגן, וכבר מצאה שם שושנים מקדימות, יפות, עליזות ומשתובבות על גבעוליהן:

„בחור, בחיר! שא עיניך! במי אתה בוחר?"

מיד שכחה הדבורה את רעבונה, והתחילה מזמזמת על יפי השושנים, על המתוק שביופי ועל היופי — כלו.

ועל העבורה המשמחת ועל המנוחה שאחרי העבודה ועל התעופה הקלה שאחרי המנוחה הנעימה.

מבד לבד, מגבעול לגבעול היא מעופפת, מתחבאה ומתגלה בין עלים רכים-דקים, נהנית מן העלמות שבאביב ומזמזמת.

מיד היא מחברת על הכנפים ועל התעופה:

„.... זזז! הוי מי יתנני בלי כנפים! כנף אחת גדולה-גדולה, בוקעת את האויר עולה ורוכבת על העבים. מי יתנני מביטה בשמש מקרוב, סופרת כוכבים! שם... במרומי רום... מי יודע אולי הייתי משיגה גם את סוד החורף!"

מאמינה הדבורה, שהחורף הוא סוד נשגב, תכלית הטוב והשלמות, שאין הדבורים זוכות להשינו; ושלפיכך משפיעים עליהן ממרום שֵנה קשה לכל ימות החורף.

ובחצר — ברבור רחב כנפים מטייל לו בין פילגשיו, מטפטף עליהן בשפת ברבורים הברות, שקשה להלמן ולדעת אם הניגי אהבה הן או שמא אינן אלא קטטות.

ומתנפח הברבור ואלמוגיו מתמלאים ומתאדמים ונוצותיו מסתמרות וכנפיו מתרחבות.

ראתה הדבורה והזדעזעה:

„הוי, כנפים! לפני כנפים אלו — ודאי שפתוחים השמים, קרוב השמש, מנוים הכוכבים, ארבע רוחות השמים, כל רז לא נעלם! לא נברא העולם אלא בשביל כנפים אלו!

ישבה לה על גבעול שושנה, לחבר שיר לכבור כנפי הברבור.

והברבוריות מצאו תולעת, והתקוטטו עליה.

הברבור התנפח, האריך כנף ועג עליה עונה מסביב.

„בר־בר־בור! אם תתקוטטנה, נשבע אני באלמוני, כי פה תהי קבורתכן!
— הוי, מזומזמת הדבורה: בעל כנף! נשנב! זכאי! אציל! הלא מטנף אתה את כנפך ברקק!
— בר־בר־בור! ואלא בשביל מה נבראו הכנפים?
— בשביל מה נבראו!? הלא לעוף!
— לעוף!? להיכן?
— להיכן!? למרום!
— למרום!? כלום יש שם תולעים וברבוריות?!...
— לא! שמש יש שם! וכוכבים! וכל נשנב ונאצל!
— בר־בור־בר! ענה הברבור, ושוב שלשל כנף ועג עליה עונה.
לא הבינה הדבורה את תשובתו של הברבור.
ישבה לה על נבעול שושנה, והטיחה דברים כלפי מעלה:
„רבון העולמים! נתת כנפים למי שאינו יודע אלא ללכלכן!"—

III.

מַחָאָה.

עוסק לו השור בחיי עולם הזה.
חורש את השדה, מאריך תלמים, משדד עמקים; וכשהוא מושך בקרון — פעמים שהוא מוביל זריעה, ופעמים שהוא מתנגה עוד יותר, ומוביל זבל לזבל שדות.
עוסק הוא בנשמיות.
ומפסיק הוא את עבודתו באכילה ושתיה ובשנת צהרים.
בשעת שנה הוא מתפלל. כך דרכם של השורים: מתפללים הם מתוך שנה.
וגם בתפלתו הוא „ארצי": לא פרחים הוא מונה, לא שבחים הוא מספר לבורא עולם — מתפלל הוא לגשמים בעתם, לעול שאינו מחבל את עבי הצואר, לעור קשה שלא ירגיש בשוט, והעיקר — שיהיה עשב בשדה ותבואה בגיר, עד שיהיה די לאדם והותר לבהמה, לאכילה ולכניסה — שלא יבייש החרף את הקיץ.

* * *

בשדה עומד עץ נטוע יחיד.
את העץ הזה נטע „נשמי" אחד לעת זקנתו. חפץ היה להשאיר לדור הבא צל נעים כדי שתנעם עליהם תחתיו האכילה והשתיה ושנת צהרים בשעת עבודה בשדה.
נשמי משאיר לבניו נשמיות.
עכשו כבר גדל העץ ועשה ענפים רבים. מן הענפים התחתונים, שיד בן־אדם מגיעה אליהם, לוקחים מקלות לדפיקות שורים; והעליונים — אינם ענפים אלא עפאים.
ובין העפאים קנן לו זמיר אחד.
עוסק זמיר זה בשירות ושבחים:
שבחים הוא מספר לבאי עולם על הכוכבים, על השמש, על מה שאחורי פרגוד הארגמן לצד מערב בבין־השמשות.
ועל בין־השמשיות ועל הבקר ועל הרוחות והקולות:

„צויץ צרר! מי בן־שיח, שושן, חח!"
אין בני אדם כדאים לשמע שירותיו!
ובתפלתו הוא מתפלל על העתיד.
מקוה הוא לימים, שלא יהיו הבריות זקוקים לאכילה, לימים של רוחניות הוא מנבא, לדור של דעה.
„זה־דור!... זה־דור!... דורר!" — ומלאה הארץ תקוות, שאיפות, רוחניות!
כל העולם יהיה מזרח! כל השמים – שמש אחד! כל הארץ — יער אחד!
והיה ביום ההוא יהיה הכל אחד ושמו אחד!
בן עולם־הבא, בן העתיד הוא זמיר זה. אין בני עולם־הזה כדאים לו.
וכשמביט הזמיר לארץ ולדרים עליה, ורואה את השור העובד ואוכל ושותה וישן — מיד מתחללת עינו.
„ברואים אלו — אוי להם, שאינם יודעים למה הם חיים!"
ומשורר הזמיר ומשבח ומפאר ומנבא, עד שרעבונו מתחיל מציק לו.
יורד הוא לפי שעה, ולוקט מן הזרע שעל החרישה ועולה ומזמר.

* * *

קשה לו לשיר על הזמיר:
הרי זמיר זה בן־עולם הבא, ואיך זה אינו חס ואוכל גרעין אחד בהוה, שעתיד לתת עשרים — לעולם הבא?
וחפץ הוא לשאל, אלא שאינו יודע שפת הזמירים, שואל הוא בלשונו.
וזמירים באים ולוקטים, ועולים ומנבאים, ויורדים ולוקטים.
סכנה היא לחרישה, שלא ישאר עליה כלום.
מְ מְ מֶ הָ הֶ ?!
צורת מחאה יש לה לגעיה זו.
„ע וֹ לְ לָ ם הַ בְּ בְּ בְּ אָ אָ!?"
— מה הוא נועה? שואל זמיר לחברו.
— כלום יודע אני? ודאי: שעורים, מספוא, תבן! לעוזה עלי שפת השורים: אין נעיותיהם מתחרזות.
ומזמרים הזמירים, ומנבאים עתידות.
ומוחה השור: מממהה! בשביל גרעין אחד בהוה?!"

IV.

זָקֵן חוֹלֶה.

שנוי דעות יש בעיר בנוגע לשנותיו של נפתלי הזקן. כששואלים אותו, אם הגיע לשנת הששים, אינם שואלים אותו בהדיא, אלא שואלים אותו, אם זוכר הוא את „העפוש" של שנת תר"ח; ואז הוא אינו לא מודה ולא כופר, אלא מניע על הדבר ביד והולך לו.
וכששואלים את בניו על הדבר, הם מעמידים פני קפדנים על כל אותה השאלה — למה היא באה? ומתרצים ומתנים למפרע: „בלי עין הרע" — ומוסיפים בהשאי: הרבה — הרבה מששים!"

העולם מתיחס בחשדנות גם לדבריו וגם לדברי בניו בענין זה. אומרים שכמה שהוא מחסר, כך הם מוסיפים על האמת; אף־על־פי שלכאורה אין לאותם הבנים שום צדקה וטעם, שיתאכזרו כל־כך אל אביהם, ויחסרו משנותיו שיחיה לשנותיו שחיה. אדרבה: ידוע נפתלי הזקן בעיר לאב־רחמן. מכל חמשת בניו הנשואים ושלשת חתניו – קצתם אוכלים עדיין נקיים על שלהנו, והשאר יושבים בבתים אשר בחצרו המרוחת ובבתים שקנה בשבילם סמוך לביתו. עד שיושבי קרנות, כשהם יוצאים את ביתו של נפתלי „הנמוך ומרוח" בין הבתים „הצרים וגבוהים" של בניו — הם מבדחים ואומרים: „הנה התרנגולת על אפרוחיה!"

רבם של בניו — סוחרים ומוכרים על חשבון הזקן, וקצת מהם — על חשבונם שלהם ובכספו ו„בטיחותו" של הזקן. אלו ואלו נהנים ממנו בעצה; ועל זה הוא מקפיד תמיד: צריכים הבנים, בין אלו ובין אלו, לקהל הרשאה מן הזקן על כל קניה ומבירה.

והבנים אמנם לא הפסידו עוד בזה כלום, מפני שאם הפסידו — על אחריות הזקן הפסידו. לא חפץ נפתלי שעצתו תביא הזק לבניו.

„עץ זקן, ששרשיו חזקים וענפיו מרובים" — אומרים עליו בעיר. הוא באמת לבניו כשרש לענפים. זן אותם בלחו, במוחו, בדעותיו, ברצונו. לא נועז אחד מבניו אפילו לשכור מלמד לילדיו קודם שבאה עליו הסכמת הזקן.

כשחלה הזקן, עמדו הבנים כמעט בתמידות סביב למטתו והצטערו.

יותר מהם הצטערו הילדים: הנכדות לא יצאו מקושטות ולא בקרו חתונות, שמא יודע לזקן; והנכדים לא יכלו למלאות פיהם צחוק, שמא יקפיד סבא. ענן של מרה־שחורה ירד על הבית, על החצר, והכביד על הכל.

יש אמנם שהעצבית מפרנסת את האדם השקוע בה ומהנה אותו בהנאה מיוחדת במינה – כשהיא נובעת מתוך הלב. הנאה זו באה לאדם מתוך נקמה וגאוה:

הנאת נקמה לו לאדם בעצמו, בצד החלש שבו, על שלא יכול לשנות את הדברים באופן רצוי ומשמח, וגאוה יש לו לאדם לפעמים, כשהוא מכיר בעצמו שהוא־הוא לבדו המרגיש בצער זה ושאחרים מחויבים לנוד לו.

לפעמים יש לאדם קורטוב הנאה בצער ופגעים רעים גם על ידי נטיתו לחדוש ורעננות שבשנוי מצבו.

במה דברים אמורים בכשהצער נובע מתוך הלב — אבל צער זה בא להם מן החוץ, צער מכריע, שאין למצטער שום חלק בו. אסור היה על הילדים לדבר בקול רם, שמא יקפיד הזקן. הקטנים, שלא הבינו זאת, הרגישו בדבר על ידי הצביטות בבשרם, שחלקו להם אמותיהם בסוד; ומכיון שהדבר נעשה בסוד, הבינו הנצבטים, שאין לשאל, מפני מה צביטות אלו, שסכנה היא לשאל ושצריכים להעמיד פנים עגומים, כדרך שאבא ואמא עושים, וכמו שכל באי הבית נוהגים.

חפצים היו הקטנים בלב שלם, שישוב סבא לבריאותו, וכלבד שיסתלקו העננים מעל הבית.

מביט הזקן על ענפיו וענפי ענפיו ועל כל אותו „האנוש" הרומש סביב למטתו במיעוט שיחה, בכובד ראש, בדרך־ארץ — ונהנה מהם. סבלן הוא אצלם. הוא רק אז אינו יכול לסבול, כשאחד מהם – וביחוד, מן החתנים – יושב לו ואוכל בחדר

זה מה שהוא אוכל, קבע או ארעי, מפני שבימים אלו סר ממנו התיאבון לאכילה לגמרי. מתרגז הוא ואינו יכול להבין, כיצד בני אדם קובעים מקום ואוכלים, ומקשקשים בשניהם בחינת־בהמה על האבוס?

תיתי להם לבנים, שעמדו על הדבר, והם מתרחקים ממנו בשעות אכילה בריחוק האפשרי.

וגם עכשו הכל נעשה על פי פקודתו ועל דעתו. שוכב הוא על מטתו ופוקד ומצוה בכל מה שנוגע לעניני מסחר, בין אלו של בניו ובין שלו.

לפעמים, שפחד המות מרגיזהו, ואז אינו חפץ לדעת בשום ענין ועסק שבעו"לם. דומה עליו, שכל העולם מלא בקבוקים של האפותיקה, חתולים, תחבשות וסמים, כגון אלו שעל שלחנו, וכל באי עולם עסוקים רק בענין אחד – להוסיף חיים על שנות נפתלי הזקן.

והבנים אינם עסוקים באמת אלא בענין אחד: באיזה מן הדוקטורים יבחרו למחר? לאיזו שעה צריכים להחליף את התחבושת? אימתי צריכים להשקות את החולה טפטופים אלו? יין זה? סמים אלו? – וכיוצא בזה.

נהנה הוא במקצת מתוך מחלתו; אבל חפץ הקדוש־ברוך־הוא לצערו – והטיל את התנו הצעיר במחלה קשה ומסכנת; ולא עוד אלא שהשכיבה בחדר הסמוך לחדרו, ודלת וחלונות פתוחים מזה לזה.

שכנים ו„אנשים־טובים" נכנסים ויוצאים; דוקטורים יוצאים ונכנסים; הדוקטורים סרים אליו, ממששים בדפקו, זורקים שתים שלש שאלות לחללו של החדר – והולכים להם אל החדר השני, שם הם מתמהמהים ועוסקים בכובד ראש.

רואה הוא שהשכנים, כשהם נכנסים, הם יוצאים אצלו ידי חובתם: שואלים בשלומו, שומעים תשובתו – ונכנסים להם ל„שם". „שם" יש שהם נשארים ללינת לילה.

נוטה הוא להאמין, שהשקרן הלז אינו חולה כלל; מתחלה הוא רק למראית עין, ושהרופאים הללו אינם שוים כקליפת השום כשאינם מרגישים באותו הזיוף.

ושומע הוא את השכנים כואבים על אותו צעיר־יהיר שלא בפניו, מעוררים עליו רחמים ומספרים בשבחיו.

וחפץ הוא להתקוטט באותם הכואבים, ולהגיד להם, שכל זה אינו אלא בדיות וטעיות בני אדם; שכל אותן המעלות, שהם מונים בחתנו, היו בו אמנם אז... כשלקח אותו לו לחתן... אבל עכשו – כבר נתקלקל.

אפילו הילדים מתעוררים יותר אצל מטתו של הדוד.

פה שקט... כיבוש... הכל הולכים על בהונות רגליהם... עוסקים סביב מטתו מתוך דרך־ארץ.

ושם גדול השאון, יוצאים ובאים נתקלים זה בזה, אינם נזהרים בריצתם מלהפיל כסאות, ומעמידים רעש בלי שום דרך־ארץ.

אבל הרעש יוצא מתוך דאגה עמוקה.

ומרגיש הוא בטעמו של דבר.

והלא לפיכך הוא הקפיד יותר.

„עץ צעיר!" מגיעה לאזניו אנחת שכנה אחת, והוא יודע, שאנחה זו — ודאי שאינה על חשבונו.

„פתיה!" הוא כועס עליה בלבו: „כאילו מנויות לפניה שנות בני האדם ויודעת מי צעיר ועל מי חתמו בראש השנה של אשתקד!"

ובא הוא לידי הקפדה; וכמדומה לו שהוא שונא את כל בניו ונכדיו. ושהם שונאים אותו — כל הצעירים שנואים עליו והוא — עליהם!

וכמדומה לו ששקרן צעיר זה, אינו אלא עושה עצמו חולה.

וכמדומה לו שכל הדוקטורים הללו אינם יודעים כלום מתורת הרפואה, כשלא עמדו על הדבר.

אלו היה סיפק בידו...!—

פיליטון

מְבַקְּרִים מוּמְחִים וְשֶׁאֵינָם מוּמְחִים.

„רוב הריצנזיות על ספרים — אָמָן היא הקנאה". האומר את הדברים האלה הוא מולטטולי. ברור הוא כי המשפט הזה, אשר טפה גדולה של מרה תלויה בו, יוצא מלב איש אשר פנעו בו פגיעות הרבה, ומלא הוא, ככל משפט הבא מתוך מרירות, הגזמה גדולה. ואולם איך שיהיה, גם מיני הקנאה שונים הם. אין כלל מן הנחוץ לחשוב מיד, כי הכתוב מדבר פה באותה הקנאה הנסה של הסופר, אשר נטרפה ספינתו בים הספרות והוא התמלט אל צוק סלע אשר באחד העתונים ונעשה שם למבקר, והרי הוא יושב ושופך את מררתו על כל סופר וסופר עד שתתקרר עליו דעתו. יש קנאה הקרובה בתכונתה אל הצער העמוק, ויש קנאה אשר מקום בצרה עיד גם לרחשי כבוד וגם לתהלה רבה. יש קנאה אשר המקנא עצמו מתחלחל מפניה, ולכן הוא ממלא את פיו תשבחות נפרזות בקול גדול מאד. יש קנאה דקה מן הדקה, אשר דבריה מתוקים והם מלאים שבחים ומהללים, ואשר רק בעל הרגשה צלולה מאד מרגיש בם איזו נשיה קלה המעמידה אותו פתאם על האמת ועל כל הזדון אשר בם, ויש קנאה אשר היא בעצמה אינה מרגישה בהויתה.

אפשר שמולטטולי כִּוֵּן אל קנאה זו או אל קצת מכל אותם מיני הקנאה ביחד — אולם אפשר גם כן שלא כִּוֵּן כלום, אלא כתב מה שכתב רק לשם פתגם יפה. אצל אנשי־רוח המשמיעים פתגמים יפים אין אתה יודע לעולם, כלפי מה הם מכוונים. כותב אתה דפים שלמים בכובד־ראש, בכדי לבאר מלה אחת שלהם, ולבסוף יוצא כי רק משטים היו בך. מולטטולי היה פיליטוניסט.

אנשים אלו מוכרים את חלקם לעולם־הבא במחיר פתגם אחד מלא רוח. ואולם הפתגמים המלאים רוח לא תמיד יצדקו.

הריצנזנט כפי שהוא מחויב להיות — איש אשר ישלים את חפצם של הקוראים ושל המחבר גם יחד — עדיין לא נברא. ואולם אין כותבי הריצנזיות רעים כלל כל כך. יותר משהם אנשים רשעים, הם אנשים מעונים. ראית איש שאומנתו בכך, המוכרח לכתוב מפקידה לפקידה את הריצנזיות על הספרים לעתון שלו — אל תקנא בו; אי אפשר לומר כי כותב זה מתענג הרבה. והלא זה בלבד דיינו. אם נשים אל לב כי על הספרים להיות נקראים תחלה! על פי רוב דנים מבקרים „מומחים" כאלה בעין יפה, וברוב מן הרוב— בעין יפה יותר מדי. הן אי אפשר לדרוש מאיש, שיכנים תמיד את כל נשמתו לתוך מלאכה אשר הוא עושה אותה יום יום והוא חוזר עליה כפעם בפעם ישר והפוך. גם הקורא שבע פעמים „למנצח", אין אני יכול להיות ערב לי שלא ינמנם קצת, כשיהיה לו לקרוא אותו בפעם השמינית. מלאכה של בקורת כזו רחוקה על פי רוב מתענוג וקרובה על פי רוב לשעמום ולפיהוק. תחת ההכרה הפנימית בא ההרגל ותחת התעודה הקדושה באה המלאכה. מובן מאליו כי עם רוב השנים תגדל אצל זה החריצות ויתרבה כח השופט שלו; על פי רוב מתפתח אצלו מעין זה שאנו קוראים חוש המישוש. המבקר „המומחה" לדבר, כלומר האומן, יודע אחרי קריאת שורות אחדות להעריך בדיוק ספר על פי שויו, כמו שבעלת בית מנוסה יודעת להכיר על פי החרטום את טיבו של האוז. ואולם השמחה הבאה לרגלי העבודה, הקנאה הטהורה לחנך את הקהל לטעם טוב וללמדו להבחין בין ערך וערך, תחלש ותתמעט, וסוף סוף מינעת עבודה זרה זו את הגוף כשם שֶׁיְּנַעֶה את הנשמה. ההתלהבות אינה סחורה של דנים מלוחים אשר ממלאים בם את החביות.

יותר טוב לו להמבקר, וגם יאריך להיות רענן בעבודתו, אם הדברים שהוא כותב על הספרים יהיו חשובים בעיניו הרבה יותר מן הספרים בעצמם ואם סגנונו היפה אשר לו בעצמו ינחמהו וימלהו תחת כל חסרונות הבנין אשר לאחרים. אשרי המבקר אשר בעצמו הוא אמן של פיליטונים מבטן ומלדה ואשר כל תימה אינה בעיניו אלא נזוטרא, בכדי לקלוע על נבה את מקלעת הערותיו המחודדות והמחוכמות, כמו מבשל־אָמן; זה היודע לתת טעם יפה גם לעור של סנדל מבושל, על ידי מה שיוסיף עליו רוטב חריף של סממנים. זהו הכלל: אם הספר מביא לידי שעמום אז מן הנחוץ הוא כי לכל־הפחות הריצנזיה תהא מושכת את הלב. גם יש לפעמים אשר המבקר לוקח לו לקרבן שה קט ותמים מן הסופרים, לא לכבודו של זה כשהוא לעצמו, אלא רק בכדי להראות את רוב חנו והדרו הוא בשעה שהוא עומד על השחיטה והחלף הלוהט נוצץ בכל צבעיו. מיני בקורת אלה הם הם שמבדחים מאד את דעת הקהל. כי גם באדם זה, שקוראים לו בן־תרבות נגוזים אינסטינקטים של אכזריות, והוא מתענג בסתר על חניקה או סקילה קטנה זו, בשעה שהוא יושב בבקר אל שלחנו ושותה תה וקורא את עתונו בנעימות ובנחת.

אחד, מומחה לדברים אלו, אומר: „לא תמיד נצדק, כשנשחק". לא, לא תמיד נצדק. ואולם לא תמיד נצדק גם כן, כשנביא אחרים לידי שחוק — על חשבון שלישי. ועוד אמר אותו חכם, כי לעומת מבקר חריף אחד, אנחנו מוצאים חמשים מבקרים בעלי לצון. מובן מאליו כי אין כלל מן הצורך להחליט, שהכונה היא, כי על המבקר להיות דוקא אחד משני אלה, חריף או בעל־לצון. הן יש עוד ברוך־השם דרך שלישי: המבקר יכול לצאת ידי חובתו גם על ידי כך, שלא יאחז לא בזה ולא בזה, ורק יכתוב את

הריצנזיות שלו על פי הריצפט הידוע: „הספר המונח לפנינו כתוב בדעת ובטעם הרבה. הנפשות העושות בו כולטות וחיות, התמונה חיה כלה (מליצה שגורה וחביבה מאד!), השתלשלות הפעולות והסתבכותן מתיארות על פי השתלשלות כחות הנפש וכו' וכו'; או: „המחבר הוא צייר אמן אשר במשיחה אחת של מכחולו (זהו נוסח החדשים!) יחיה את כל אשר ינע בו. הצבעים נפלאים בתערובתם (ואתה לך ושאל את הקירא ברחמי־סטרובקה מה זה צבע ומה זו תערובת של צבעים!), ההרצאה מלאה תנועה, הפרובלימה מלאה ענין (או: התנועה מלאה הרצאה והענין מלא פרובלימה או: ההרצאה מלאה פרובלימה והעניז מלא תנועה, או: התנועה מלאה ענין והפרובלימה מלאה הרצאה וכו'), הסגנון מהיר ורענן, הספור מלא שלוה אפית וכו' וכו'" — הכל לפי מדת המלים הידועות לו להמבקר או העולות במקרה באותו רגע על מוחו. הן הדבר ברור למדי: כל מבקר שנעשה לבעל־מלאכה, למין טשינובניק שעליו לכתוב יום יום את תעודות־הלירה או תעודות־המיתה הספרותיות, שוב אין אתה יכול לדרוש ממנו שכחו יהיה חדש עמו בכל יום ושיחלק גם מנשמתו לאותו ענין שהוא דש בו — האיש הזה אין לו עוד שום הנאה מעבודתו ורק יש לו עוד ט ו ב ת הנאה. גם סוסים כשמוקינים אין עיניהם עוד כל כך אל מהלכם, כי אם אל המספוא; ובגמרא הקדושה כתוב: תלמידי חכמים לא כלכ־שן.

אכן יש גם מיני בקורת אחרים לגמרי, אשר מיד כשתסתכל בהם, והנה רוח חג ומועד ושבת עולה ופורץ אליך ואשר ככוד אלהים חופף על כל אלה ואשר רוח הקדש מנהמת מכל פסוק, ואתה חש כרגע כי גם אתה מדי קראך תתגדל ותתקדש; אלו הם מאמרי הבקורת אשר נולדו מתוך שמחה גדולה ומתוך השתתפות פנימית עם המחבר ומתוך הכרח פנימי המבריח את הכותב לקום ולהעיד את עדותו בקול גדול ובפה מלא ובשמחה רבה, ואם לא יגיד — ונחנק מרוב סערת לב. דברי בקורת כאלה אינם של מבקרים מומחים, כלומר של אומנים ושל בעלי־המלאכה. כי אם של אינם־מומחים; על פי רוב הם של אנשים הכותבים במקרה, אלא שהם אנשים שהרגישו הרבה ושנגזו לקבוע את הרגשתם בריו על גבי הניר, ולכן אי אפשר שידבק אליהם אף גרגר אבק של מלאכה ושל רגילות ושל שבלונה. הלא הם המאמרים שנולדים גם הם כמעט על פי אותם התנאים עצמם שעל פיהם נולדו אותם השירים או הספורים שעליהם הם מדברים. כשם שהמשורר, בהיותו מלא את החומר אשר יתן לו העולם המתהוה לפניו, קם וצר צורה לעולם זה, ונמצא שבשעה שהוא יושב לכתוב אין הוא עושה עוד דבר אלא משלים את המלאכה האחרונה, שהיא כמעט אינה אלא מיכנית לבד, כך גם „המבקר" מסוג זו, בקראו איזה דבר יפה, מתפעל מן היופי ומן הנשגב של עולם זה שנתגלם פה לעיניו, ובתוך נשמתו מתהוה פרוצה דומה לאותו הפרוצה של יצירת התמונות האורינינליות, והוא נעשה גם כן לבורא ההולך ובורא אחרי המחבר את כל אשר ברא זה. המשורר מ ו כ ר ח לשחרר את עצמו מן העולם המתהוה בלבו, על ידי מה שהוא קם ויוצר אותו, והמבקר מ ו כ ר ח לשחרר את עצמו מן הרושם העמוק שעשה עליו עולם זה העומד לפניו שלם ונגמר.

זאת היא הבקורת הנכתבת על ידי אנשים ש א י נ ם „מומחים", ואל מין בקורת זו אני מכוון פה.

אכן ידעתי: בקורת כזו, יאמרו רבים, אינה ב ק ו ר ת, יען כי ההתלהבות ולא ההבנה, הרגש ולא השכל הולידו אותה. ומה איכפת לן, אומר אני, אם כן הוא? הבאמת יחסר העולם הקטן שלנו הרבה, אם ימעט מעט מספר מאמרי „הבקורת" שאינם נכתבים

אלא להרעיד ולהרגיז (עיין רוב הפיליטונים הספרותיים שלנו!) או שאינם באים אלא לענות אמן ויהא שמיה רבה (עיין רוב הפיליטונים הספרותיים שלנו!), ותחתיהם יגדל מעט ממספר אלה היוצאים מתוך התלהבות נקיה וטהורה? הן סוף סוף אין כמעט בנו כלל וכלל מבקרים אמנים מנתחים, ורק יש לנו מפטפטים, — ובאופן זה האם יגדל האסון אם נלמד מעט להתלהב ולהתרגש לרגלי איזה דבר יפה? לכתוב דברי הבקורת של אותם „המומחים" שלנו — את זה יבין עתה כל איש וכל נער הנכנס לבית איזו רידקציה ומקבל שם את שתי הקופיקות שלו לשורה; ואולם להתלהב ולהתפעל ולהשתפך. להרגשת איזה יופי — את זה לא יבין כל איש ואיש, את זה יבין רק היחיד מיחידי סגולה, רק איש שאלהים הצליח אותו ולא נעשה עדיין „למומחה". הלא טוב, טוב כי ישמרנו אלהים איזה זמן מן „המומחים ומן הדומים להם! האסון הוא, כי הכלל של „ניל אַדְמִירָרִי" (אל יהא שום דבר נפלא בעיניך!), שהוא תעודת העניות של כל נשמה ריקה נחשב בעיני רבים לסימן של גדולה יתירה, ועל כן יבחרו רבים בו, ולא עוד אלא שהרבה פעמים בוחרים בו משום שהוא יפה לאדם הרוצה ללכת בטח בכל אופן שיהיה; כל מי שאינו מתפלא עוד לשום דבר, זה לא יבוא לעולם לידי כך שיקדיח את תבשילו על ידי מה שיענה אמן במקום לא־נכון כלל. צחוק קל על השפתים ומבט מגביה, זה הוא דבר הנקנה בזול; דבר זה נותן לפעמים לבעליו גם שֵׁם של חכם.

— אַךְ לִפְעָמִים אֵין גַּם אָסוֹן,
לִשְׁבּוֹק חַיִּים לְאֵיזוֹ בְּרִיָּה"...

את הדברים האלה הגיד לנו ציזר פליישלין, והוא המגיד לנו עוד הרבה דברים הראוים שנשים אליהם לב.

מרכין אני את ראשי לפני אלו המעטים, המבקרים המנתחים. היודעים לתת לנו דברי בקורת נאמנים על פי יסודות מדעיים; מודה אני גם כן בזכות מציאותם של „המומחים" שמלאכתם בכך ופרנסתם בכך ושאין להם בעולמם יותר משורותיהם ומקופיקותיהם, שהרי יותר משהם מענים הם בעצמם מעונים ואמללים — תיתי להם לרעבים האלה, ומה גם כי סוף סוף שוכח מחר הקהל את דבריהם שקרא היום; ואולם נוסף על שני המינים הללו, שכבר יש לנו, טוב שיהיה לנו גם מין שלישי. שלא נתפתח עדיין כלל אצלנו, מין נביאים, אשר יקומו ואשר ידברו באזני כל העם ואשר יספרו את כל האותות ואת כל הנפלאות אשר ראו. לא המשורר צריך להם, כי אם העם. נחוץ לעם שיאמצו מעט את רוחו ולא יפול עוד לבו עליו מלהכיר ערך איש ומלהתלהב. כי העם ירא; ירא הוא תמיד יראה גדולה שמא יבקיר את עצמו ויתלהב במקום שאין להתלהב והיה לשחוק.

האיש — אתם אומרים — אשר יקום לכתוב בהתלהבות על איש או על ספר, אמת היא שיכתוב זה את דבריו בחום לב, אבל ביחד עם זה הן לא יהיה נקי מנטיה עורת, ועל ידי זה יערבב את הקהל. ואולם איך אפשר בכלל שידע איש להעריך ערך כראוי אם לא מתוך אהבה גדולה? „אם המדבר את דבריו על ספרים ועל מעשים לא ידברם בהתלהבות מתוך נטיה, כלום לא דבר". ואולם התלהבות מתוך נטיה אינה יכולה לעולם לדור בכפיפה אחת עם הבקורת לשמה, וגם אין מן הדרוש כלל שתדור עמה. הבקורת לשמה אינה רשאית לעמיד ת ח ת הרושם של איזו מלאכת מחשבת, כי אם

ממעל; אינה רשאית להיות מושפעת על ידי רשמים טובים או רעים, אם כי גם כזאת וכזאת כבר ראינו, כי סוף סוף הלא גם המבקר איננו אל כי אם אדם הטמון בתוך עורו שלו. אבל לא כן הבקורת, אשר אליה אני מכוון כאן.

חבה שלמה והבנה שלמה אפשריות רק אָז, כשיש איזה דמיון מיוחד — ולו גם דמיון כל שהוא, ולו גם דמיון הנבדל מאד במדרגותיו — בין היוצר ובין הקורא, מין קרבת משפחה, קרבה אין ארטיבוס. מה לנו ספר עם כל דקותו ועם כל עמקו, כל זמן שלא מצא את האדם המבין אותו! האם המבין האחד הזה איננו אותו „הקהל" המקוה אשר אליו נשא היוצר את נפשו, אחרי שהתעורר מן הצהלה אשר נסכה עליו עבודתו ויעביר לפני עיני רוחו את אלה אשר יקראו את ספרו? אשרי הספר אשר בשעה מוצלחת מצא את קוראו המוצלח! איה האיש אשר לא היה לו ספר, שבא לידו בשעה ידועה בחייו, ויהי לו למאורע אשר ממנו נפתחו לו חיים חדשים? וכן יש גם להפך, כי אדם יהיה מעין מאורע כזה לאיזה ספר, אשר הספר יגלה רק לו את כל מעמקיו, וזה יקום ויריע ויבשר בקהל: הנה פלא, דבר גדול קרה לי היום בחיים! — מי אשר הספר לא היה לו למאורע מיוחד בחייו ואשר לא קם הספר בלבו לתחיה שנית וחדשה, זה לא הבין את הספר באותה מדה שיש להבין אותו. ואולם אם היה הדבר הזה, או יקרה לפעמים אותו מקרה שאני קורא לו בקורת של אינו־מומחה. בספרות אירופה בעתונים היומיים כבר רואים אנו מאמרי בקורת כאלה של אינם־מומחים, והלואי שנזכה להם גם אנו.

הנה אתם אומרים: הספרות כבר נהפכה גם בלי זה למדי לספרות של דילטנטים — האם על ידי כך לא נפתח את השער לרחבה לפני כל דילטנט ודילטנט, אשר בכח הזכות הנתונה לו, לספר לנו את רשמיו, יבוא ויספר לנו עד שלא נאמר די?

לא, אדוני! באָמרי: איש שאינו מומחה, אין כונתי כלל לכל הדיוט מן החוץ ולכל פטפטן ולכל רגשן. אינם־מומחים הללו הם מן המעטים, יחידי סגולה הם, ואלה, את זה אני מבטיח אתכם, לא בהמון גדול יבואו. רשמים כאלה, שאני אומר, אינם מתהוים אלא על ידי ספרים חשובים מאד מאד, והמקבל אותם, הוא בעצמו אינו אלא אמן ומשורר, שרק הוא יכול להתלהב לרגלי השקפת־עולם פואיטית שמצא אצל משורר גדול או לרגלי אופן הסתכלות פואיטית של אותו המשורר. אין כונתי כלל לאדם מן השוק, שיכול לעלות על דעתו לקחת לו איזה ספר מן השוק ול„התלהב" עליו, כי אם כונתי אל זה שאין מלאכתו בכך, זה שאינו מוכרח לרגלי פרנסתו להיות מנצח על מלאכה שהיתה לו בעצמו לתועבה ולכתוב ולחלק ציונים טובים או רעים לכל מחבר ומחבר, כמלמד בבית־הספר; ואיש כזה, אשר אליו כונתי, אם מלבד הרגשתו הפנימית יהיה לו גם הכשרון לכתוב, אז מה טוב, ואם מלבד זה תהיינה לו גם ידיעות הגונות והשכלה רחבה, או אדרבה ואדרבה! — ובכדי לשום גבול בין הדיוט מן השוק ובין אותו אינו־מומחה שאמרתי, הלא יש לנו עצה. הן סוף סוף המאמר הנכתב אינו מין מודעה, שיכול אדם לרכניסה לתוך העתון באופן שהוא רוצה, כי אם מאמר הוא הנשלח אל הרידקציה, ואנחנו הלא ידענו: יש אשר „לב סופר יחשב דרכו והרידקטור יכין צעדו". בין שלחן דכתיבה ובין מרומי הדר הפרנס עומד אותו הסל הידוע ופוער את לועו.

אכן יש אשר מבקר אינו־מומחה כזה ימלא את פיו תהלת ספר וישיר את יפיו ואת הדרו בדברים לוקחים לב, עד שימשוך אחריו את הקהל, והקהל יבוא בהמון רב

אל כתי הקריאה ואל הביבליותיקאות והתנפלו על הספר. וכמעט שיחטפוהו איש מיד אחיו. ופתאם — והנה נכזבה תוחלתם ממנו; בפנים עקומים מעט יחזירוהו; על פי דברי הבקורת חשבו כי יפה הספר שבעתים מאשר הוא; הפריזה הריצנזיה במדה קרושה מאד וכו' וכו'. במי האשם אז? בהספר — בהמבקר? איך היה הדבר הזה?

הדבר הוא פשוט: ספר עמוק ודק, משפטו כמשפט אדם עמוק ודק, והוא לא יגלה את יפיפותו הפנימית שבפנימיות לכל איש ואיש אשר בסקרנות שטחית נגש אליו אותה ההסתתרות שאנו מוצאים אצל נפשות עדינות אנו מוצאים גם כן אצל יצירות של־עדינות: שתיהן אינן מתגלות אלא למי שיש לו קרבת משפחה אליהן, ושתיהן אינן שולחות את הדרן החוצה אלא מסתפקות בזה שאיזו רמיזות דקות שלהן בולטות מבין השיטין. מי איש ממנו אשר לא קרה לו מקרה שהיה נלהב ונפעל על ידי איזה ספר ולא יכול לקרר את דעתו עד שקרא מתוך הספר הזה גם באזני איש שני, ופתאם הרגיש כאלו עצר הספר עתה את כל יפיו בחבו ולא השמיע עוד את כל אשר השמיע לו לעצמו — ורק בנשאו את עיניו והביט את פני רעהו וראה את המבט הקר אשר לו, אז הבין פתאם את פתרון החידה. נשמת הספר מבקשת לה את נשמת האדם הקרובה אליה קרבת משפחה, ואם לא — והיתה סגורה ומסוגרת. ספר כזה, על פי רוב, מבקש לו את מבקרהו לא בין המבקרים המובהקים, כי אם בין יחידי הסגולה מתוך העם.

ולנו דרושים אנשים כאלה, אשר יורו אותנו מזמן לזמן בכדי שנוכל להרגיש בלבנו כבוד והתלהבות, כי — את הדבר הזה אין אנו יכולים כלל וכלל. דרושים לנו אנשים אשר ישחררו אותנו מן הכלל הגס והמסכן: אל יהא שום דבר נפלא בעיניך!

מ. יפה.

Herausgeber, verantwortlicher Redacteur u. Drucker: Josef Fischer Krakau.

יצא לאור ונמצא למכירה:

„לוח אחיאסף"

מאסף ספרותי עם תמונות וציורים

לשנת תרס"ה

☞ שנת השתים עשרה ☜

וזה תוכן עניניו:

א] טרוד הייתי. משורר הלות.
ב] כחות היסטוריים. ד"ר דוד ניימרק.
ג] בין חש. ד. שמעונוביץ.
ד] בימות החמה (ציור). י. ח. ברנר.
ה] שממון (שיר). ג. סקלירסקי.
ו] עירוב פרשיות. מ. ל. ליליענבלום.
ז] דירה חדשה (שיר). ש. טשרניחובסקי.
ח] זלמן קמחי (ספור). י. שטיינברג.
ט] מה עוד לי מנה? (שיר). מ. לזבניק.
י] נגעי הישוב. מ. סמילנסקי.
יא] עם הנץ החמה (שיר). י. ל. ברוכוביץ.
יב] פרנקה (מעשה). ק. ל. סילמן.
יג] גבריה (שירים). יעקב כהן.
יד] לתולדות הישוב בא"י. מ. סמילנסקי.
טו] בליל קיץ (שיר). י. שטיינברג.
טז] הצד הכללי שבציוניות. ד"ר י. קלוזנר.
יז] ממרחקים (ציור). י. ד. ברקוביץ.
יח] כשישאלך המלאך (שיר). ח. נ. ביאליק.
יט] לכתחילה ובדיעבד. ד"ר י. טהאָן.
כ] ע"ד הספורים בס' בראשית. א. כהנא.
כא] משירי החורף (שירים). יעקב פיכמאן.
כב] שרטוטי מסע בארץ ישראל. אלדש הגלילי.
כג] זהרורים (שירים). יצחק קצנלסון.
כד] רמב"ם (למלאת שבע מאות שנה ליום מותו). ש. ברנפלד.
כה] עוללות: I נחומים. י. ח. ברנר. II חרושים. הנ"ל.
כו] יובלים. מרדכי בן הלל הכהן.
כז] ארבעה שומרים. מ. אוסישקין.
כח] רש"י (למלאות שמונה מאות שנה ליום מותו). ד"ר ש. ברנפלד.
כט] החיים והמות (רשימות מדעיות). פ. קנטרוביץ.
ל] האספות הציוניות (וו נא ופרסבורג). ש. ב.
לא] תמונת החיים (ספור). א. ז. רבינוביץ.
לב] מגשבות רוחות קרות (שיר). ז. שניאור.
לג] שירתי. פ. הירשביין.
לד] לקורות ירידת החסידות. ש. א. הוראדעצקי.
לה] דברים אחדים ע"ד ההסתדרות בא"י. ב. גולדברג.
לו] באר הלצים (בלדה). א. ליבושיצקי.
לז] הרצל. א. לודוויפול.
לח] ד"ר ז. מאיבוים. ד"ן.
לט] מרדכי בן הלל הכהן. א. ל.
מ] לוחות ישנים. (מעט פילוסופיה של לוח). א. ל. לעווינסקי.
מא] מראשית השנה עד אחרית השנה. „הצופה".
מב] כרוניקה עברית.
מג] הזכרת נשמות.
מד] ביבליוגרפיה (ספרים חדשים).

להלוח נספחו התמונות והציורים האלה:

1] הרצל היהודי; 2] הרצל הסופר; 3] ד"ר ז. מאיבוים; 4] ש. דובנאוו; 5] מרדכי בן הלל הכהן; 6] בית הכנסת של רש"י בווירמייזא; 7] תמונת הרמב"ם; 8] עצם כתב יד הרמב"ם.

♣ ♣ ♣ הלוח מחזיק שלשים ושנים גליונות בדפוס. ♣ ♣ ♣

מחירו 1,25 ר'. עם פארטא 1,55 ר'; מכורך הדר 1,65 ר', ע"פ 1,95 ר'.

אדריסה: Варшава, Книжный газинъ „АХІАСАФЪ" Налевки, Ивановскій Базаръ.

עס ווערט אָנגענומען דאָס אבאָנעמענט אויף די טעגליכע ציימונג

דריטער יאהרגאנג. **„דער פריינד“** דריטער יאהרגאנג.

„דער פריינד“ געהט אַרויס נאך דעם פראָגראם פון גרויסע אַלגעמיינע טעגליכע צייטונגען. ער ברייננט אלע טאָג צוגלייך מיט די גרעסטע צייטונגען טעלעגראמען, נייעס און בריעף פון דעם אלגעמיינעס, ווי אויך פון דעם יודישען לעבען אין רוסלאנד און אין אויסלאנד.

„דער פריינד“ גיט ארטיקלען איבער פּאָליטיק, איבער פראגען פון יודישען און אלגעמיינעם לעבען.

„דער פריינד“ גיט אָב פיעל אָרט פאר ערצעהלונגען, פעליעטאָנען און וויסענשאפטליכע אַרטיקלען.

„דער פריינד“ גיט זיינע אבאנענטען ת ש ו ב ו ת פון ס פ ע צ י א ל י ס ט ע ן אויף פראגע איבער ג ע ז ע צ ע ן און ר ע כ ט און איבער ט ע כ נ י ק און מ ל א כ ה.

„דער פריינד“ האט אייגענע שטענדיגע קארעספאנדענטען אין אלע גרעסטע שטעט אין רוסלאנד און אין אויסלאנד.

פון 1־טען יאנואר 1905 הויבען מיר אָן ארויסצוגעבען פאר די אבאנענטען פון „פריינד“

א מאָנאטליכען זשורנאל פאר ליטעראטור, וויסענשאפט און געזעלשאפטליכע פראגען

„דאס לעבען“

לויט דעם פאָלגענדען פראגראם :

1) **בעלעטריסטיק:** ראמאנען, ערצעהלונגען, דראמען, שירים.

2) **וויסענשאפט:** א) ארטיקלען פון דער יודישער אין אלגעמיינער געשיכטע; ב) ביאגראפיען פון בעריהמטע מענשען; ג) היסטארישע ארטיקלען וועגען דער יודישער און אלגעמיינער ליטעראטור; ד) ארטיקלען איבער די וויסענשאפטען וועגען דעם געזעלשאפטליכען לעבען סאָציאלאָגיע, פאליטישע עקאָנאָמיע, סטאַטיסטיק א. ז. וו. ה) נאטור־וויסענשאפט, מעדיצין און היגיענע; ו) פילאָסאָפיע, פסיכאָלאָגיע און פעדאַגאָגיק.

3) **פובליציסטיק:** ארטיקלען וועגען די וויכטיגסטע צייט־פראגען ווי פון דעם יודישען, אַזוי אויך פון דעם אַלגעמיינעם לעבען.

4) **קריטיק:** ארטיקלען וועגען ליטעראטור און קונסט.

5) **ביבליאָגראפיע:** קורצע בעריכטען וועגען נייע ביכער, יודישע און אלעמיינע.

אין זשורנאל „דאס לעבען“ וועלען געדרוקט ווערען בילדער און פארטרעטען.

דער זשורנאל „דאס לעבען“ וועט אַרויסגעהן אונטער דער זעלבער רעדאקציע און בעי דער בעטייליגונג פון די זעלבע מיטארבייטער, ווי דער טעגליכער „פריינד“.

דאָס אבאנעמענט אויף דעם זשורנאל ווערט אָנגענומען נ ו ר פון די אבאנענטען פון „פריינד“.

אבאנעמענטס־פרייז אויף די צייטונג „דער פריינד“ (אָהן דעם זשורנאל) אין רוסלאנד :

אויף א יאהר—7 רובל, א האלב יאהר—3.50 ר׳, א פיערטעל יאהר—1.75 ר׳.

אבאנעמענטס־פרייז אויף דעם „פריינד“ אינאיינעם מיט דעם זשורנאל „דאס לעבען“ אין רוסלאנד

אויף א יאהר—10 רובל, א האלב יאהר—5 ר׳, א פיערטעל יאהר—2.50 ר׳.

אין אויסלאנד קען מען אויסשרייבען דורך די פ א ס ט.

א ד ר ע ס ס ע :

Redaction „DER FRAIND“ St.-Petersburg, Wosnessenski Prospekt, 53.